

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ZAMAN, KİP VE BAKIŞI ALGILAMA DÜZEYLERİ*

Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK**

B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU***

Geliş Tarihi: Eylül, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkçe öğretmeni adaylarının zaman, kip ve bakışı algılama düzeylerini ve bu algıların birinci ve dördüncü sınıflar açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Bakış (görünüş), kip ve zaman başlıkları altında ele alınan bu yapılar, kendisini oluşturan morfolojilerin üzerinde, bağlama dayalı anlam özellikleri arz etmeleri ve soyut kavramları işaret etmeleri bakımından Türkçenin öğretiminde çeşitli zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Fiil çekimlerinde zaman, kip ve bakış kategorilerini öğretecek kişiler olan Türkçe öğretmenlerinin bunlara yönelik yetkinlikleri ve bu kavramları nasıl algıladıkları, söz konusu soyut kavramların ortaokul öğrencilerine sezdirilmesini kolaylaştıracak veya zorlaştıracaktır. Dolayısıyla Türkçe öğretmeni adaylarının zaman, kip ve bakış kavramları ile basit ve birleşik çekimli yapıları ne düzeyde öğrendiklerini ve nasıl algıladıklarını sorgulamak, öğretim sürecini daha etkili bir şekilde düzenlemek açısından yararlı olacaktır. Bu önem ve gerekçeden yola çıkarak yapılan çalışma, nitel araştırma desenlerinden durum araştırması olarak desenlenmiş, çalışma grubu olasılık temelli olmayan, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışma grubunu 10'u birinci sınıftan, 10'u dördüncü sınıftan seçilmiş 20 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının belirlenmesinde görüşme yapmayı kabul etme ve araştırmaya katılmaya istekli olma göz önünde bulundurulmuştur. Veriler, nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme ile toplanmış, görüşmeler ses kayıtları yapılarak kaydedilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda birinci sınıf ve dördüncü sınıf Türkçe öğretmeni adaylarının basit ve birleşik çekimli fiil yapıları başlığı altında zaman, bakış ve kip kavramlarının sınıflandırılmasına yönelik bilgilerinin niteliği ve algılama düzeylerinin ne açıdan farklılaştığı, söz konusu yapıların ortaokul, lise ve üniversite düzeyindeki öğretimi ve Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardaki yansımaları tespit ve tahlil edilmiş, elde edilen bulguların bu yapıların öğretilmesi sürecine ve literatüre katkı sağlaması bakımından öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Türkçe öğretmeni adayları, zaman, kip, bakış (görünüş), fiil çekimi.

* Bu çalışma 25-28 Mayıs 2016 tarihlerinde Belgrad'da gerçekleştirilen *Second International Symposium on Language Education and Teaching – ISLET* adlı toplantıda sunulan bildiriden geliştirilmiştir. Çalışma, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir: SBA-2016-6095.

** Yrd. Doç. Dr.; Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, bkarakoc@cu.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr.; Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, erdemdgstn@gmail.com.

TURKISH LANGUAGE PRESERVICE TEACHERS' TENSE, MOOD AND ASPECT CONCEPTION LEVELS

Abstract

The aim of the research is to propound of getting differentiation or not on the level of the first and fourth class students in terms of perception level of the Turkish language preservice teachers on tense, aspect and mood titles. Hence, studying on the knowledge level, what is learnt and how they perceive which is about aspect, mood and tense titles and simple or compound conjugations of Turkish language preservice teachers will be beneficial in terms of organizing the teaching process more effectively. This structures, which are paired with tense, aspect and mood titles, result in various difficulties in teaching Turkish Language because of calling for context based features and pointing abstract concepts on the morphemes which compose this structures mentioned before. Turkish language teachers' proficiency towards teaching tense, aspect and mood titles on conjugations will make it complex or easy on making understand there abstract concepts over primary school students. The study is designed and determined as qualitative research in terms of non probability working based group and sampling criteria which is in sampling method. The twenty Turkish language preservice teachers, which are 10 of the first grade and 10 of the fourth grade, constituted the study group. On the determination of the teachers in the research, willingness to participate and acceptance to participate in the survey was considered. The data was collected according to the technique of semi-structured interviews which depends on the qualitative data collection techniques and interviews were recorded by using audio recordings. The data obtained was analyzed by making content analysis. At the end of the research, it is expected that it can be discussed with regard to the quality of the knowledge in terms of classification of concepts which are under the title of simple or compound conjugations such as tense, aspect and mood and also aspects of the differentiation of the perception level of the first and the fourth grade Turkish language preservice teachers and thus it can be beneficial on not only teaching these structures, but the literature.

Keywords: Turkish language preservice teachers, tense, mood, aspect, conjugation.

1. GİRİŞ

Dil, yalnızca düşüncüyü aktaran bir araç değil, aynı zamanda onu şekillendiren bir dizgedir. Somut kavramlar, belirli bir görüntü veya sözcükler aracılığıyla bir başkasına aktarılabilir. Dil, somut kavramların yanı sıra yalnızca dille var olabilen soyut kavramların aktarılabilmesini de sağlamaktadır (Aksan, 2006: 14-15). Fiil çekiminin birer unsuru olarak bakış, kip ve zaman her ne kadar eklere dayalı bir anlatım esas alınsa da Türkçenin öğretimindeki soyut öğeler olarak yer almaktadır. Kelime türlerinin öğretiminde fiil başlığı altında bakış, kip ve zaman kategorilerinin bir bütünlük içinde ve tutarlı olarak dil bilgisi kitaplarında yer almasının Türkçenin ifade zenginliklerini öğrencilere sezdirebileceği araştırmacıların hemfikir oldukları bir husustur (Deny, 1941; Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Acarlar, 1969; Johanson, 2016; Kocaman, 1981; Dahl, 1994; Uzun, 1998; Gülsevin, 1999; Aksan, 2000; Uğurlu, 2003; Akçataş, 2004; Üstünova, 2005). Fakat söz konusu hususta öğretimin farklı kademelerinde birbirinden ayrı ve çelişen yaklaşımlar takip edilmektedir.

Kokmaz (2007: 58) çekimli fiili “zaman ve şahsa bağlı olarak bir yargı, bir tasarlama bildiren fiil” şeklinde tanımlamıştır. Yani Türkçede fiili kullanmak için onu fiil çekim ekleri ile tasrif etmek (çekimlemek) gerekmektedir. Türkçenin öğretiminde fiil çekimi için kip ekleri, bu başlık altında bildirme ve tasarlama ekleri / kipleri, bildirme başlığında zaman ekleri *vd.* kavram ve terimler, muhtelif kaynaklarda iç içe geçmiş ve çoğu birbirleri yerine kullanılır hâle gelmiş biçimde yer almaktadır. Ekler birer biçimbirim iken onların bağlamda kullanımları, sınırları kolayca gösterilemez ifade biçimlerini doğurmaktadır. {-X}yor} eki bir biçimbirim olarak şimdiki zaman¹ eki adıyla anılsa da öğretimdeki yeri itibarıyla dilin kullanımına daha doğrusu bağlama dayalı şimdiki zaman, sürerlik, bilhassa birleşik çekimlerde {-r} ekiyle kıyasla kesinliği yahut belirli bir zamanda sürerliği gösterir kısıtlanmış sürerlik (Dağıstanlıoğlu ve Karakoç, 2013) *vb.* ifade biçimlerini doğurmaktadır. Türkçedeki böylesi kullanım çeşitliliği bir işlev zenginliği olarak görülmekle birlikte öğretimde yer alan kalıplar ile çelişen, tasnif ve tanımı zorlaştıran bir özellik olarak da dikkat çekmektedir. Bu nedenle Türkçenin öğretiminde iç içe geçmiş birimler olarak bakış, birleşik çekim / zaman / kip / siyga, kip / kiplik ve zaman kavramlarının öğretimdeki yerinin tam olarak tespiti ve tasnifinin yapılması oldukça önemlidir.

Dil incelemelerinde bir kavram olarak zaman, gerçek (evrensel) zaman (time) ve dil bilgisel zaman / fiil zamanı (tense) olmak üzere iki başlıkta ele alınmaktadır. Gerçek zaman, başlangıcı ve sonu tasavvur edilmeden süregelen görünüm arz eden bir kavram; dil bilgisel zaman ise gerçek zamanın dilin sınırları ve insan kavrayışı bağlamındaki tezahürüdür (Uğurlu, 2003; Benzer, 2012; İmer *vd.* 2011; Kerimoğlu, 2014). *Şimdi, geçmiş ve gelecek* şeklinde ayrılabilen zaman bölümlenmesi kimi diller için söz konusu olmayabilir. Bu bağlamda dil bilgisel zamanı bütüncül kapsayacak *geçmiş-geçmiş dışı, gelecek-gelecek dışı* gibi kullanımlar da mevcuttur (İmer *vd.* 2011: 280). Uzun (1998: 109), zamanın iki türünü, algı üzerinden şöylece ayırmıştır: “Mutlak zamanın ilki insansal algılanışı, diğeri dilsel algılanışıdır. Bir başka dilde bulunan dil bilgisel zamanların hepsinin ana dilimizde bulunmaması veya bunun tersi bize dilsel zaman ile gerçek zaman ayrımını yapmamız gerektiğini gösterir.”

Uğurlu (2003: 249), zamanı “içinde olayın gerçekleştiği, kabul edilmiş ölçütlere göre bölümlenebilen süre” şeklinde tanımlamıştır. Erkman Akerson (2000: 142), zamanı *dilimlenmemiş zaman yani geniş zaman ve dilimlenmiş zaman yani geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman* şeklinde sınıflandırmıştır. Zaman ekleriyle bildirilen biçimsel zaman dışında asıl olanın cümle bütününden anlaşılabilir zaman olduğunu ifade eden Akçataş (2004: 97-104), zaman kategorileri olarak şunları belirtmiştir: *Geçmiş, bulunulan an, gelecek ve sınırsızlık* şeklindeki

¹ Bu konuda bk. Johanson (2016: 58): “Türkçe *şimdiki zaman* işaretsizken *bitmişlik görünüşü* işaretlidir.”

ana başlıklar altında *bitmişlik / bitmemişlik, süreklilik / süreksizlik, belirlilik / belirsizlik, kesintililik / kesintisizlik, mutlaklık / itibarlık, bağımlılık / bağımsızlık, eşzamanlılık / artzamanlılık, uzaklık / yakınlık*. Zaman ve bakış kategorilerini birlikte değerlendiren Dilâçar (1971: 81-145), *zamanın başlıcaları* olarak şu kategorileri göstermiştir: *gelecek öncesi* (yarın geldiğinde yazımı bitirmiş olacağım), *geçmiş öncesi sürekliliği* (kardeşine mektup yazıyordu) *vd.*

Bakış (görünüş) kategorisi, farklı öğretim kademelerinde Türkçe fiil çekimi ele alınırken dil bilgisi kitaplarında yeterince yer verilmeyen bir ögedir. Dahl (1994: I- 240- 247), *dil bilgisel aspektin* zaman ve kip kavramlarıyla birlikte fiil için esas olan bir kategori olduğunu belirtmiştir. *Aktionsart* (kılınış) fiilin durumuna (iç dinamiğine) bağlı iken *aspekt* (bakış), aynı fiilin farklı bakış açılarına dayanmaktadır. Dahl, *aspektin* bireysel kavrayışa dayalı ve öznel olduğuna, *aktionsartın* ise fiilin varlığının zamanda nasıllığını gösterir ve nesnel olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca araştırmacı *aktionsartı* sözlükbilimsel, *aspekti* ise dil bilgisel bir ulam olarak değerlendirmiştir. Erkman Akerson (2000: 145), bakışın bir fiilin süreye yansıma şeklini gösteren, bunu yaparken de konuşma zamanını esas almayan dil bilgisi kategorisi olduğunu belirtmiştir. Özel *vd.* (2003: 179-180), *kılınışı* “eylemlerin anlattıkları işin zaman açısından ne türde olduğudur” şeklinde açıklamışlar, *bakışı* ise “dil içinde eylemin kullanımına yansıyan ruhsal etkiler ve koşullar” ile ilgisi ve konuşmanın bakışına dayalı öznellik şeklinde ifade etmişlerdir. *Aspekti*, konuşma anını esas alarak tasarlanmış zamana dayalı bakış açıları biçiminde açıklayan Göksel ve Kerlake (2005: 330-331), Türkçenin ilgili biçimbirimlerini perfective ({-DX}, {-mXş}) ve imperfective ({-(X)yor}, {-mAktA}, {-r} / {-Ar}, copular marker {(y)DX}) başlıklarında ele almışlardır.

Uğurlu (2003: 253) kılınış veya kılınış birliğine sahip olan eylemin çekimlendiğinde bakış ya da bakış birliğine sahip olduğunu belirtmiştir. Bakışta, bir fiilin gerçekleşmesindeki aşamalardan birine yönelme söz konusudur: *başlangıç sınırı, bitiş sınırı, süre*. Genel kabul üzerinden değerlendirilecek olursa iki ana bakış kategorisinden söz edilebilir: *sınırlararası bakış, sınır ötesi bakış*. Fiilin başlangıç ve bitiş sınırı arasına, *sürece* bakmak *sınırlararası bakış*tır. *Sınır ötesi bakış* ise fiilin önemli sınırının geçilmiş olmasına odaklanmaktadır. Bu önemli sınır, son sınırı vurgulayanlar ile sınır vurgulamayanlar için bitiş sınırı, ön sınırı vurgulayanlar için başlangıç sınırındır. Türkçede bir de “gerçekleşmiş bir olayı ifade etmeyen öngörülü bakış”, *tarz bakışı* (modalperspektive) mevcuttur (Uğurlu, 2003: 253-254).

Çekimli bir fiil ile {-DX}, {-mXş}, {-sA} eklerini almış ek-fiilden müteşekkil yapılar; birleşik çekim, birleşik kip, birleşik zaman, birleşik zamanlı kip, fiil birleşigi gibi adlarla karşılanmaktadır (Gabain, 1953; Topaloğlu, 1989; Zeynalov, 1993; Hengirmen, 1999; Vardar,

2002; Korkmaz, 2007; Ediskun, 2005; Ergin, 2000; Deny, 1941; Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Acarlar, 1969; Kocaman, 1981; Gülsevin, 1999; Aksan, 2000; Uğurlu, 2003; Akçataş, 2004). Bu yapılarda söz konusu olan birden çok zamanın birleşmesi değil belirtilen zamanda iş ya da durumun oluş şeklinin ifadesidir. Türkçede bakış kategorisinin tespitinde, eklerin tekçilliğinden kaynaklanan açıklama zorlukları, birleşik yapılardaki belirgin görünüm sayesinde kolayca ifade edilebilmektedir (Taşkırın, 1997: 21-22; Uzun, 1998: 110-111; Gülsevin, 2009: 1-8). Johanson (2016: 55), Türkçede zaman-bakış kategorilerinde eklerin tekçilliğiyle ilgili olarak şu yargıda bulunmuştur: “Tekil birliklerde görünüşsel ve zamansal niteliklerin tamamıyla iç içe geçmesi onu, Türk dillerinde gelişmiş görünüş kategorilerinin varlığını reddetmeye sevk etmiştir.”

Dil bilgisi kitaplarında kip veya zaman ekleri olarak verilen biçimbirimler tek başlarına değerlendirildiğinde, Türkçede bakış kategorilerini açık bir biçimde ortaya koymak güçtür. Dil bilimsel zaman, olayın gerçek zamandaki konumunu işaretlerken bakış, bu konuma olayın yerleşme şeklini göstermektedir (Uzun, 1998: 110). Türkçenin öğretiminde, dil bilgisi kitaplarında -bu çalışma kapsamında da ele alındığı üzere- yer verilmeyen ya da uygulamada göz ardı edilen bakış-zaman ilişkisi, Türkçenin içinde yer aldığı Oğuz grubu Türk yazı dillerinden Türkmen Türkçesinde, geçmiş zamanın bakışları (*öten zamanyň görnüşleri*) başlığı altında şu kategorilerle ele alınmaktadır: *mälim dowamly öten zaman* (-ýardy / -ýärdi), *nämälim dowamly öten zaman* (-ardy / -ärdi), *hyýal-meyil öten zaman* (-jakdy / -jekdi), *öňki öten* (uzak geçmiş) *zaman* (-ypdy / -ipdi / -updy / -üpdü), *subýektiv öten zaman* (-ypdyr / -ipdir / -updyr / -üpdür) (Türkmen Dilinin Grammatikasy- Morfolojiya, 1999, 251).

Kip; fiilin ya da yüklemün ifade ettiği iş / duruma yönelik anlatıcı tutumu, işin konuşucunun gösterdiği gerçeklikle bağı, bildirme / haber, istek, şart vb. tasarlama biçimi, zaman gibi terim ve tanımlarla açıklanmıştır (Deny, 1941; Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Kononov, 1956; Topaloğlu, 1989; Hengirmen, 1999; Ergin, 2000; Vardar, 2002; Korkmaz, 2007; Ediskun, 2005; Kocaman, 1981; Gülsevin, 1999; Aksan, 2000; Uğurlu, 2003; Üstünova, 2005). Yapılan tanımlarda, kip ile zaman terimlerinin sıkça karıştığı, kip yerine tarzın, zaman yerine kipin kullanıldığı görülmüştür (Vardar, 2002: 135).

Bu terimlerin birbirleri yerine kullanılması hususunda Johanson’un yaklaşımına dikkat çeken Dilâçar (1974: 166), geniş zaman kipi, şimdiki zaman kipi vb. kullanımların yanlış olduğunu belirtip kip ve zaman kavramları arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır: Kipin zamanları olabilir fakat zaman kipi olamaz. Dilâçar, bir anlam bilimi unsuru olarak kipi, “fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten” birim şeklinde açıklamıştır.

Uzun (1998: 109), kipi “konuşucunun tümcedeki önermeyi sunuş biçimi, bu önerme karşısındaki kişisel tutumu” şeklinde açıklamıştır. Kipi, fiilin bildirdiği hareketin, durumun konuşucu tarafından ne biçimde yansıtıldığını gösterir birim olarak tanımlayan Aksan (2000, II-101), fiilde zaman veya oluş biçimi söz konusuysa bildirme; istek, şart gibi “farklı ruh hâlleri” bulunuyorsa tasarlama kiplerinin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Kononov (1956: 291), “hareketin konuşan tarafından gösterilen gerçeklikle münasebetini gösterir” tanımıyla ele aldığı kipi beş gruba ayırmıştır: *emir, haber, şart, gereklik ve dilek*. Kocaman (1981: 81- 85), kipin *bildirme, dilek- şart, gereklik* gibi yalnızca fiili esas alan bir çerçeveye açıklanamayacağını; *acaba, sakın, kuşkusuz, eğer* gibi fiili niteleyen unsurlarla birlikte bir kip algısının tasarlanabileceğini belirtmiştir.

Dil incelemelerinde cümle veya daha bütüncül bir yapı olarak metin ele alındığında, anlam ve biçim üzerinden iki yakın kavramın iç içe değerlendirildiği görülmektedir: kip ve kiplik. Palmer (1994: V- 2535-2541), kip kavramıyla ilgili bir unsur olarak kipliği (modality), cümlenin bütününe sağladığı anlam şeklinde açıklamış; kipi (mood) ise şart, emir vb. dil bilgisi ve özellikle yapı bilgisi öğeleri üzerinden ele almıştır. Karabağ’a göre kip, “bir ifadenin kabul edilen veya düşünülen şeklini” ortaya koyar; kiplik ise konuşanın, “olay veya duruma yönelik kendi öznel bakışını, düşünce ve duygusunu, niyet ya da arzusunu” ifade etme aracıdır. Buna göre fiil kiplik görevini yerine getirirken, cümle doğrudan haber görevini üstlenmektedir (Karabağ, 2000: 275).

Aslan Demir (2008: 17), kipin biçim bilimiyle, kipliğin ise anlam bilimiyle ilgili kavramlar olduğunu belirtmiştir². Kipler, fiil çekim öğeleri ile belirtilen, dil bilgiselleşmiş biçimler olup emir istek şart vb. anlamları ifade ederler. Kiplik kategorileri ise kiplerden farklı olarak sözlükbirimler, ses bilgisi ve söz dizimi unsurları vb. ile cümlenin tamamını esas alan birçok işaretleyiciyi kapsar (Aslan Demir, 2008: 18; Erk Emeksiz, 2008: 57; Benzer, 2012: 112; Hirik, 2013: 140; Kerimoğlu, 2014: 180). Erk Emeksiz (2008: 57), kip ile kiplik ayrımını, gerçek zaman (time) ile dil bilgisel zaman (tense) ayrımı üzerinden “Zaman ve kiplik kavramsal yapılara, dil bilgisel zaman ve kip dil bilgisel yapılara karşılık gelir.” şeklinde açıklamıştır. Aslan Demir (2008: 18), isteme anlam alanına dair olarak yalnızca biçimbirimleri değil cümleye ait tüm unsurları içerir şu işaretleyicileri belirlemiştir: morfolojik işaretleyiciler; sözlüksel

² Hirik (2013: 140), kipin anlam bilimiyle, kipliğin ise biçim bilimi ile doğrudan bağının bulunduğunu; kipliğin, konuşurun durum / olay karşısındaki tutumunu yansıtan ve çeşitli anlam alanlarını gösteren “biçimbilimsel, sözlüksel, söz dizimsel veya sesbirimsel işaretleyiciler” olduğunu belirtmiştir. İmer vd. (2011: 175-176), “Belli bir söylem ortamında konuşurun iş, olgu, durum karşısındaki tutumunu belirleyen dil bilgisi ulamı.” olarak tanımladıkları *kip* (mood) madde başında *biçimbilim* ve *anlambilim*, “Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi.” şeklinde tanımladıkları *kiplik* (modality) madde başında ise *anlambilim* kategorilerini belirtmişlerdir.

işaretleyiciler (yüklemler, zarflar); morfoloji-leksikoloji bağlantılı işaretleyiciler; sözdizimsel işaretleyiciler; sözdizimi-leksikoloji bağlantılı işaretleyiciler; sözdizimi-leksikoloji-morfoloji bağlantılı işaretleyiciler; söyleme dayalı işaretleyiciler.

İletişime dair dil ögesi olarak kiplik (Karabağ, 2000), konuşan ile mesaj bağına esas alan ve bağlamda ortaya çıkan bir kavramdır. Kiplik kategorilerinin oluşturulmasında genel kabul gören iki temel sınıfın varlığından söz edilebilir: bilgi kipliği (epistemic modality) ve yükümlülük kipliği (deontic modality). Bilgi kipliğinde konuşanın önermeye yönelik bilgisi, yükümlülük kipliğinde konuşanın önermeye yönelik isteği söz konusudur (Erk Emeksiz, 2008; Kerimoğlu, 2010). Araştırmacıların tanım ve açıklamalarından yola çıkılarak kipin nesnel, kipliğin ise öznel bir tutum olduğu söylenebilir. Örneğin, “Sen yapabilirsin.” cümlesindeki izin ya da muktedirlik ilgisi, aynı bağımlı biçimbirim aracılığıyla iki farklı konuşur yaklaşımının bağlamdaki tezahürleridir.

Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan görüşmelerde yöneltilen sorular kavramsal olarak kipi hem psikolojik hem de şekle dayalı iki yönünün Türkçe öğretmeni adayları tarafından nasıl algılandığını belirlemeye ve dilde, yapı ile anlam arasındaki ilginin ne kadar öğrenildiği ve ifade edilebildiğini sorgulamaya yöneliktir. Görüşmelerde Türkçe öğretmeni adaylarına yöneltilen sorularda, kip ve zaman kavramlarının birbirleri arasındaki geçişkenliğini görmek, bunun öğrenme / öğretme sürecine yansımaları tespit etmek; basit ve birleşik çekimli yapıların adlandırılmasında Türkçe öğretmeni adaylarının algılarını saptamak; bu bağlamda bakış kategorisinin Türkçe öğretimindeki yerinin ve uygulamadaki geçerliliğinin yansımalarını, ilk ve orta öğretim basamaklarını tamamlayan birer birey olarak Türkçe öğretmeni adaylarının cevaplarında belirlemek amaçlanmıştır.

Dil bilimi verileri ve modern çalışmaların getirileri bilinmekle birlikte *Türkçe Dersi Öğretim Programı* (TDÖP) ve *Kılavuzu* ile *Ortaöğretim Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı* (ODÖP) ve *Kılavuzundaki* uygulama ve terimler göz önünde bulundurularak öğretmen adaylarına yöneltilen sorularda ve bu makalenin tartışma kısmında söz konusu öğretim programlarındaki terimler de dikkate alınmıştır.

1. 1. Problem Durumu

Bakış, kip ve zaman kavramları kendisini oluşturan biçimbirimlerin ötesinde, bağlama dayalı anlam özelliklerini ve oldukça karmaşık, soyut kavramları işaret etmektedirler. Bu özellikler, Türkçenin öğretiminde adı geçen konuların öğretmen adaylarınca anlaşılması ve anlatılmasında çeşitli zorlukların yaşanmasına neden olmaktadır.

Fiil çekimlerinde bakış, kip ve zaman kategorilerini öğretecek kişiler olan Türkçe öğretmenlerinin bunlara yönelik yetkinlikleri ve bu kavramları nasıl algıladıkları, söz konusu soyut kavramların ortaokul öğrencilerine sezdirilmesini kolaylaştıracak veya zorlaştıracaktır. Dolayısıyla Türkçe öğretmeni adaylarının bu kavramlar ile basit ve birleşik çekimli yapıları ne düzeyde öğrendiklerini ve nasıl algıladıklarını sorgulamak, öğretim sürecini daha etkili bir şekilde düzenlemek açısından yararlı olacaktır.

Bu çalışmada, daha önce dile getirilen bakış, zaman, kip kavramlarının ışığında Türkçedeki birleşik yapılar hakkında temel sorular ve örnekler üzerinden değerlendirmede bulunulmuştur. Görüşmelerde yöneltilen sorular ve cümle örneklerine dayalı uygulamalar ile Türkçe öğretmeni adaylarının fiil çekiminde bakış, kip ve zaman kategorilerini öğrenme ve ifade etmede yaşadıkları anlama ve anlatma zorlukları ile kavram karmaşalarının tespiti amaçlanmıştır.

TDÖP’de 7. sınıfa yönelik olarak *kelime türleriyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama* başlığı altında *kip ve çekimli fiili kavrar, bildirme kipleri ile dilek kiplerini ayırt eder* maddeleri yer almaktadır (MEB, 2006: 43). TDÖP’de bildirme ve dilek kipleriyle ilgili olarak “Bildirme kiplerinin fiili zaman açısından biçimlendirdiği, dilek kiplerinin ise fiile farklı anlam özellikleri kazandırdığı vurgulanır.” açıklaması yer almaktadır. Türkçede eklerin tekçilliğinden kaynaklanan bir durum olarak zaman eklerinin, zaman dışında da ifadelere sahip olabileceği gerçekliğinin göz ardı edildiği bu maddeye yönelik olarak Türkçe öğretmeni adaylarına hem görüşmelerde doğrudan sorularak hem de uygulama cümleleri aracılığıyla bildirme ve dilek / tasarlama kipleri arasındaki geçişe dair sorular yöneltilmiştir.

Fiil çekimiyle ilgili TDÖP’de ele alınan ve bu araştırmanın da konusu olan diğer bir amaç ve kazanım ise bakış kategorileri ile esasen kip ve kipliğin sezdirilmesini amaçlayan *fiil kiplerinde zaman ve anlam kayması*³ (MEB, 2006: 45). Alt başlık olarak cümlede zamanı belirleyen öğelerden zarfların fark edilmesi ile zaman ve anlam kaymasının nasıl gerçekleştiğinin kavranması yer almaktadır. Etkinlik örneğinde, yüklemdeki eklerle önce zamanın tespit edilip diğer ipuçları ile cümle bütününe zamanının saptanabileceği vurgulanmıştır. Dilbilgisel zamanın gerçek zaman çizgisinde nerede bulunduğunu saptamak ancak bağlama ve birlikte kullanılan diğer unsurlara bakılarak mümkün olmaktadır (Uzun, 1998: 109). Her ne kadar TDÖP’de zaman / anlam kayması gibi bir başlık yer almış olsa da Korkmaz’ın (2007: 109) *görünüş* (aspekt, bakış) madde başındaki açıklamasına benzer şekilde burada söz konusu olan bakışın sezdirilmesidir (MEB, 2006: 47).

³ Bu konuda benzer bir terim kullanımına Acarlar’ın çalışmasında rastlanılmıştır: *anlam kayması; geleceğim yerine geliyorum; varıyorum yahut varmama az kaldı yerine vardım* (1969, 250-253).

Zaman ve kip çekimindeki birleşik yapılar, TDÖP’de yer alan diğer bir kazanım olarak bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir (MEB, 2006). Bu maddeye yönelik açıklamalarda yer alan “Zaman ve kip çekimlerindeki birleşik yapıların adlandırılmasında işlevden hareket edilir, geniş zamanın hikâyesi, şimdiki zamanın rivayeti gibi adlandırmalar kullanılmaz.” ifadesi bu çalışmanın çıkış noktasıdır. Bu açıklamada ayrıca *birleşik yapılarda ek-fülden sonra gelen unsurun zamanı ve kipi belirlediği*, birleşik çekimli yapıların ortaya koyduğu *farklı anlam özelliklerinin bulunduğu* ve bunların vurgulanması gerektiği belirtilmiştir. Bu husus, {-ecekti} için *geçmiş zamanda gerçekleşmemiş niyet*, {-irdi} için *terk edilmiş alışkanlık* örnekleriyle açıklanmıştır (MEB, 2006: 47). Söz konusu amaç ve kazanım başlığı altında açıkça görülmektedir ki biçim ve anlama dönük olarak bakış ile kip / kiplik kavramları sezdirilmeğe çalışılmaktadır. Her ne kadar ders kitaplarında ayrıntılandırılmamış ve gerekli tasnifi ile terimleri ortaya koyulmamış olsa da TDÖP’deki işleve dayalı çözümleme isteği ve örnekleri ilgi çekicidir.

Bakış, kip / kiplik ve zamana yönelik olarak ODÖP’de, TDÖP’deki ifade ve yaklaşımların olmadığı tespit edilmiştir (MEB, 2005: 92-93; MEB, 2006: 47). *Fiil kip ve şahıs eklerinin sınıflandırılması ile ek-filin kullanım özelliklerinin kavranmasının* yer aldığı 10. sınıf programında, TDÖP’de *zaman ve kip çekimindeki birleşik yapılar* şeklinde ele alınan konuya *birleşik zamanlı fiiller* olarak yer verilmiştir. TDÖP’deki işleve dayalı tanım ve tasnifin yerine 10. sınıf Dil ve Anlatım Ders Kitabında *hikâye, rivayet* terimleri tercih edilmiştir (MEB, 2014: 109-110). Buradan hareketle Türk dilinin öğretiminde, farklı kademelerde birbiriyle uyumlu olmayan yaklaşımların esas alındığı söylenebilir. Bu bağlamda yapılan araştırmada, öğretmen adaylarının gerek kendilerine yöneltilen sorular gerekse uygulama cümlelerinde her iki kademedeki öğrendiklerini yansıttıkları görülmüştür.

Tablo 1’de eğitimin iki ayrı kademesindeki Türkçe öğretimi usulünün birbirinden farklı bakış açıları ve yaklaşımlar içerdiği görülmektedir:

Tablo 1: Kip Adı (TDÖP ile ODÖP’de)

		Kodlar
7. Sınıf Türkçe Dersi (MEB, 2006: 47)	Zaman ve Kip Çekiminde Birleşik Yapılar (Birleşik Çekimli Fiiller)	Bu yapıları adlandırırken işlevden hareket edilir (geçmişte gerçekleşmemiş niyet {-AcAktI}, terk edilmiş alışkanlık {- (X)rdI} vs.) ve hikâye, rivayet ifadeleri kullanılmaz.
10. Sınıf Dil ve Anlatım Dersi (MEB, 2014: 109-110)	Birleşik Zamanlı Fiiller	Hikâye Rivayet Şart

Tablo 1’de görüldüğü üzere 7. sınıf Türkçe dersi için *birleşik çekimli yapılar* başlığı tercih edilmiş ve bu yapıları adlandırmada *hikâye*, *rivayet* gibi ifadelerin kullanılmaması istenip soyutu soyutla açıklamaktan doğacak karmaşa ve zorluğu önlemek amaçlanmıştır. Bu kademedeki söz konusu yapıların bağlamdaki çıkarımları / işlevleri esas alınmıştır. Örneğin “Her sabah ekmeği fırından alırdı.” cümlesinde, geçmiş zamanda yapılan ve artık *terk edilmiş bir alışkanlığın* var olduğu vurgulanmıştır. Bu yaklaşımla zaman algısının hem dillik hem de gerçek olmak üzere geçmiş, yaşanan an ve gelecek olarak basit bir biçimde tasarlanacağı söylenebilir. İşin bu zamandaki nasıllığını ise cümle ve metin bütünlüğü yani tamlayıcılar ve bağlam çok farklı ifade biçimleriyle belirleyecektir.

10. sınıf Dil ve Anlatım dersinde ise bir önceki kademenin bakış açısı ve algıyı esas alan zengin ifade usulü terk edilmiş, bütün ifade biçimleri üç terim üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır: *hikâye*, *rivayet* ve *şart*. Bu tip yapılar *birleşik zamanlı fiil* başlığında toplanmıştır. Yani eklerin tekçilliklerinden kaynaklanan ve bir ekin bulunduğu biçimlerde tespiti zaten zor olan bakış kategorisi ile cümle bütünlüğü ve metin bağlamından tespit edilebilecek kip ile kiplik, birleşik çekimli yapılarda da üç terim ile sınırlandırılmıştır.

1. 2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; bakış, kip ve zaman kavramlarının Türkçe öğretiminin farklı kademelerinde nasıl öğretildiğinden yola çıkarak Türkçe öğretmeni adaylarının bakış, kip ve zamanı algılama düzeylerini tespit etmektir.

Bu amaçtan yola çıkarak şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Türkçe öğretmeni adayları kip kavramını nasıl algılamakta ve adlandırmaktadır?

- Türkçe öğretmeni adayları yapı-anlam (bağlam) ilişkisi bakımından fiil çekimindeki zaman-tarz eklerini nasıl algılamakta ve adlandırmaktadır?
- Türkçe öğretmeni adayları fiil çekimindeki zaman kavramını nasıl algılamakta ve adlandırmaktadır?
- Türkçe öğretmeni adayları yüklemdeki işin belirtilen zamanda nasıl gerçekleştiğini yani bakış kategorisini nasıl algılamakta ve adlandırmaktadır?

2. YÖNTEM

2. 1. Araştırma Modeli

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum araştırması olarak desenlenmiştir. Durum çalışmaları; olayları, durumları veya kişileri ayrıntılı olarak çalışma fırsatı sunan araştırma desendir (Merriam, 1988). Araştırma kapsamında farklı kişilerin görüşleri detaylı olarak inceleneceğinden bu desenin uygun olacağı düşünülmüştür.

2. 2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu olasılık temelli olmayan, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma kapsamında göz önünde bulundurulacak ölçüt araştırmacılar tarafından belirlenmiş, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 1. ve 4. sınıflarda öğrenim gören Türkçe öğretmen adayları olmalarına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda çalışma grubunu 10'u birinci sınıftan, 10'u dördüncü sınıftan seçilmiş 20 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmuştur.

Öğretmen adaylarının birinci sınıftan seçilme nedeni şekil bilgisi, kelime bilgisi, cümle bilgisi ve metin bilgisi gibi temel gramer derslerini almamış olmaları iken dördüncü sınıftan seçilme nedenleri söz konusu gramer derslerini tamamlamış olmalarıdır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının belirlenmesinde görüşme yapmayı kabul etme ve araştırmaya katılmaya istekli olma da göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu öğretmen adaylarıyla ilgili kişisel bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Çalışma Grubuna Yönelik Kişisel Bilgiler

		f
Cinsiyet	Erkek	10
	Kız	10
Lisans Öğrenimi	Birinci Sınıf	10
	Dördüncü Sınıf	10
Toplam		20

Tablo 2’de görüldüğü gibi çalışma grubundaki öğretmen adaylarının 10’u erkek, 10’u kızdır. Aynı zamanda 10’u birinci sınıf, 10’u dördüncü sınıftandır.

2. 3. Verilerin Toplanması

Veriler, nitel veri toplama tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme ile toplanmış, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından görüşme formu geliştirilmiştir. Söz konusu görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır.

- Birinci bölümde öğretmen adaylarının kip, zaman, zaman kayması ile bildirme ve dilek / tasarlama eklerinin birbirinin yerine kullanılmasını açıklamaları amaçlanmıştır.
- İkinci bölümde ise öğretmen adaylarına Türkçede bakış kategorisi ile zaman kategorisini en rahat ayırt edebilecekleri birleşik çekimli yapıları içerir dört cümle üzerinden bazı sorular yöneltilmiştir.

Bu sorular yoluyla öğretmen adaylarının kip ve zaman kavramlarını, zaman kaymasını ve bakış kategorisini nasıl algıladıklarını öğrenmek amaçlanmıştır. Ayrıca görüşme formu Türkçede bildirme kipiyle dilek tasarlama kipleri arasındaki geçişi / bağı sorgulamaya yönelik sorular da içermektedir.

Araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formunun iç geçerliğini sağlamak için form alanlarında uzman dört kişiye verilmiş, uzmanların değerlendirmeleri sonucunda sorulara son şekli verilmiştir. Daha sonra ise sorular çalışma grubu içinden seçilen beş öğretmen adayına sorularak pilot görüşmeler yapılmış, elde edilen veriler iki araştırmacı tarafından da ayrı ayrı analiz edilerek soruların açık ve anlaşılır olup olmadığı ve verilen cevapların soruların cevabını yansıtıp yansıtmadığı incelenmiştir. Böylece soruların iç geçerliği sağlanmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Sorular öğretmen adaylarına araştırmacılar tarafından yöneltilmiş, veriler ses kayıtları yapılarak kaydedilmiştir.

Tablo 3'te Türkçe öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirilen görüşmede öğretmen adaylarına yöneltilen sorular yer almaktadır:

Tablo 3: Öğretmen Adaylarına Yöneltilen Sorular

Kip, Zaman ve Bakışa Yönelik Sorular
1. Kip nedir?
2. Kipi hangi yolla bulursun?
3. Bir cümledeki zamanı nasıl tespit edebilirsin?
4. Kip ile zaman arasında fark var mıdır?
5. Ortaokulda, birleşik çekimli (zamanlı) fiilleri adlandırmayı nasıl öğrendiniz? “Geliyordum.” örneğinden yola çıkarak bu adlandırmayı belirtiniz.
6. Lisede, birleşik çekimli (zamanlı) fiilleri adlandırmayı nasıl öğrendiniz? “Geliyordum.” örneğinden yola çıkarak bu adlandırmayı belirtiniz.
7. Zaman kayması hakkında ne söyleyebilirsin? “Gidecektim.” “Giderdim.” cümleleri hangi zamanda gerçekleşmiş eylemi anlatırlar? Bu yapılar da zaman eki hangisidir, diğer ekin işlevi nedir?
8. Zaman bildiren bir cümle, zaman dışında şekil / tasarlama (dilek-şart kipi gibi) belirtebilir mi? Öğrenim sürecinizde bunu hiç sorguladınız mı?
9. Tasarlama kipleri olarak öğrendiklerinizin (istek, emir, gereklilik gibi) zaman bildirip bildirmediğini hiç düşündünüz mü?

Tablo 4'te ise Türkçe öğretmeni adaylarıyla gerçekleştirilen uygulamada kullanılan cümleler ve bu cümlelerle ilgili sorular yer almaktadır:

Tablo 4: Görüşmelerde Kullanılan Cümleler ve Cümleler İlgili Sorular

SORULAR	CÜMLELER
Yüklemdeki ek(ler)in ad(lar)ı nedir?	
Yüklemdeki çekimin adı nedir?	
Yüklemdeki iş hangi zamanda oluyor?	
Yüklemde kaç zaman eki var?	
Kipi nedir?	
Cümledeki konuşanın ya da kendisinden bahsedilenin ruh hâli / durumuyla ilgili ne söylenebilir?	
Cümlede zaman kayması var mıdır? Varsa nasıl açıklarsınız?	
Yüklemdeki iş, belirtilen zamanda nasıl gerçekleşiyor?	
Dilek / tasarlama kipi olarak ne ad verirdiniz?	
Bildirme kipi olarak ne ad verirdiniz?	
Cümlenin bütünü ile yüklemdeki zaman unsuru aynı anı mı gösteriyor? Fark varsa nedir?	
	Mehmet, geçen hafta sonu tiyatroya gidecekti.
	Mehmet hafta sonu tiyatroya giderdi.
	Hafta sonu biz çalışırken Mehmet tiyatroya gidiyordu.
	Mehmet de tiyatroya gitseydi ya.

2. 4. Verilerin Analizi

Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen veriler içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra öğretmen adaylarının açık uçlu sorulara verdikleri cevaplar öncelikle bilgisayar ortamına aktarılmış, her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiştir. Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplar gramer terminolojisine uygun olarak kodlanmış ve uygun temalar altında her bir kodun ifade edilme sıklığı belirlenmiştir.

Araştırmada güvenilirliği sağlamak için elde edilen verilerden yola çıkarak oluşturulan temalar ve kodlar kapsamında “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan konular tartışılmış, ortak kararlar alınarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman’ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır: Güvenirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı). Hesaplama sonucunda araştırmanın güvenilirliği % 98,5 olarak hesaplanmış, elde edilen sonuç araştırma için güvenilir kabul edilmiştir.

Geçerliğin sağlanması için toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesine, görüşmelerden doğrudan alıntılara yer vermeye ve hangi sonuçlara nasıl ulaşıldığını açıklamaya gayret edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmanın bu bölümünde yer alan araştırma bulguları, araştırmanın alt amaçları gözetilerek sunulmuş ve literatür yoluyla tartışılmıştır. Görüşmelerde Türkçe öğretmeni adaylarına yöneltilen sorular, kip ve zamana yönelik bulgular ile ortaokul ve lise öğrenimine yönelik bulgular başlıkları altında tablolandırılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarına çeşitli sorular üzerinden sorgulatılan uygulama cümlelerine dair bulgular ise zaman kaymasına yönelik bulgular, zaman ve tasarlama / şekil bağına yönelik bulgular, yüklemdeki eke yönelik bulgular, kipe yönelik bulgular, biçimbirim / zaman / anlam bağına yönelik bulgular ve zaman / kip / bakış bağına yönelik bulgular başlıklarıyla tablo hâlinde sunulmuştur. Bu bölümün alt başlıklarında yer verilen *zaman / anlam kayması*, *birleşik zaman / kip*, *hikâye*, *rivayet vb.* ifadeler, ODÖP ve TDÖP’deki kullanım göz önünde bulundurularak tercih edilmiş, öğretmen adaylarıyla iletişimin ortak iletişim kodları ile kurulması gözetilerek kullanılmıştır.

Tablo 5’te Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine yöneltilen “Kip nedir?”, “Kipi hangi yolla bulursun?”, “Bir cümledeki zamanı nasıl tespit edersin?” ve “Kip ile zaman arasında fark var mıdır?” sorularına verdikleri yanıtlardan elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 5: Kip ve Zamana Yönelik Bulgular

	Kodlar	f
	Zaman	9
Kip?	Zaman veya Dilek-Tasarlama Bildiren Ek	7
	İşin Haber veya Şekil / Tasarlama / Yargı Yönünden İfade Edilme Şekli	3
	Yüklem Oluş Biçimi	1
	<hr/>	
Kipi hangi yolla bulursun?	Yükleme / Fiile / Yargıya Bakarak	17
	Anlamdan Yola Çıkararak	3
Bir cümledeki zamanı nasıl tespit edebilirsiniz?	Yüklemdeki Kip / Zaman Ekine Bakarak	11
	Cümlede Zaman Bildiren Kelimelere Bakarak	6
	Cümlenin Bütünündeki Anlama Bakarak	3
Kip ile zaman arasında fark var mıdır?	Kip Sadece Zaman Değil, Tasarıdır / Dilek-Şarttır	11
	Zaman ve Kip Aynıdır	5
	Zaman Kaymasında Kip ve Zaman Farklıdır	2
	Kip Ektir, Zaman Anlamdır	1
	Zaman Sonsuzdur; Kip ise Yaşanmış, Planlanmış vs. Olaydır	1

Tablo 5’te görüldüğü üzere Türkçe öğretmeni adaylarının büyük bir kısmı (16) kipin tanımına yönelik sorularda zaman / şekil / tasarlama gibi cevaplar vermiş, yüklemdeki eke ve onun adına dayalı açıklamalar yapmışlardır. Diğer dört öğretmen adayı, işin oluş biçimini esas almış fakat yine cümlenin ana ögesi / yargı ögesi yüklemi odak olarak görmüştür. Örneğin bir öğretmen adayı kipin tanımında “*Anlatılanın nasıl olduğunu gösteren ögedir. Yüklemde istek, emir, geçmiş zaman olur ve işte cümleden bunu yargıyı çıkarırız, kip budur.*” (Ö17) derken bir diğeri “*Yüklemdeki işin oluş şekli yani zamanı, dilek kipi gibi.*” (Ö11) yanıtını vermiştir.

Kipin tanımına dair yaklaşımlar (Deny, 1941; Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Kononov, 1956; Topaloğlu, 1989; Dahl, 1994; Uzun, 1998; Hengirmen, 1999; Ergin, 2000; Aksan, 2000; Karabağ, 2000; Vardar, 2002; Ediskun, 2005; Korkmaz, 2007; Aslan, 2008; Erk Emeksiz, 2008; Benzer, 2012; Hirik, 2013; Kerimoğlu, 2014), kipi bulma yoluna yönelik soruda da tekrarlanmış, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun (17) kipi öge / biçimbirim / şekil

üzerinden tespiti çalıştığı saptanmıştır. Yalnızca üç öğretmen adayı cümlelerin genelindeki anlamı esas aldığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarının çoğu “Yüklemi bulur, ondaki eke bakarım. Bu bana gösterir.” (Ö8) veya “Cümledeki yargıya bakarım. ‘Zaman, istek bildiriyor mu yüklem?’ diye yüklemi incelerim.” (Ö18) örneklerinde olduğu gibi yüklemi/fiili/ yargı taşıyıcısını esas alırken bir öğretmen adayı “Genel olarak anlamdan bulurum. Ayrıca kip eklerini ve cümle öğelerini de ararım.” (Ö14) yanıtıyla kipi cümlelerin unsurlarını göz önünde bulundurarak anlamda aradığını belirtmiştir.

TDÖP’de fiil kiplerinde zaman ve anlam kaymasıyla ilgili bilgi ve kuralları kavrama amaç ve kazanımı altında zamanın kip eklerinden hareketle tespit edilebileceği gibi zaman bildiren diğer ifade ve ipuçlarından hareketle de cümlede zamanın bulunabileceği belirtilmiştir (MEB, 2006: 45). Öğretmen adaylarının kipi bulma yöntemlerinde olduğu gibi zamanı tespit de yükleme (11’i yüklem veya yükleme cümledeki zaman ekine), altı öğretmen adayının diğer zaman gösterir öğelere baktıkları, üç öğretmen adayının ise cümle bütünlüğünü esas aldıkları tespit edilmiştir. Görüşülen Türkçe öğretmeni adaylarından biri “Bunun için iki unsura bakarım. İlk olarak yükleme kiplerinden, ardından eğer varsa cümledeki zaman belirten öğelere bakarım: zarf tümleci, dolaylı tümleç.” (Ö16) yanıtıyla cümlede öncelikli olarak yüklemi ve ondaki biçimbirimleri tespit ettiğini, ancak cümledeki diğer zaman işaretleyicilerini de göz önünde bulundurduğunu belirtmiştir.

TDÖP’de ve ODÖP’de kip ve zaman kavramlarının iç içe ele alındığı görülmektedir (MEB, 2005; 2006). Geniş zaman kipi, şimdiki zaman kipi gibi ifadelerin doğru olmadığını belirten Dilâçar’ın (1974: 166) kip ve zaman kavramlarıyla ilgili karşılaştırması şu şekildedir: *Kipin zamanları olabilir fakat zaman kipi olamaz.* Kip ve zaman kavramlarının değerlendirilmesine yönelik soruda, Türkçe öğretmeni adaylarının zihinlerindeki kavram ve terim karışıklığı açık bir biçimde görülmüştür. Beş öğretmen adayı zaman ve kipi aynı olduğunu söylerken on bir öğretmen adayı zamanı, kipi alt kategorisi olarak değerlendirip kipi tasarı da içerebileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda cevap veren öğretmen adaylarından biri “Fark değil ama bir ayrım vardır. Kip, zaman demek değildir fakat kiplerin bir bölümü zamanı bildirir ya da her zaman bildiren ifade kip olmak zorunda da değildir.” (Ö11) şeklinde, bir diğeri ise “Kip daha geniş bir kavramdır. Zaman yani haber ve bildirme kipleri olarak ayrılır. Yani fiilin sadece zamanı göstermez. Aynı zamanda çeşitli yargılar da bildirir.” (Ö19) şeklinde fikrini beyan etmiştir. İki öğretmen adayı zaman kayması durumunda yani cümledeki zaman eki ile anlatılan zamanın uyuşmaması durumunda kipi zamandan farklı olduğunu belirtmiştir: “Zaman, cümlede kip ile var olan yapıdır. Fakat zamanı kaymış cümlelerde kipe sadık kalınmayabilir” (Ö1). Bir öğretmen adayı kipi, onu gösteren ek; bir diğeri ise zamanı

sonsuz yapı, kipi de şekle dönüşmüş olay biçiminde tanımlamıştır: “Zaman sonsuzdur. İnsanoğlunun var olduğu günden bugüne kadar devam eden süreçtir. Kipi ise yaşanmış olayları ya da planladığımız olayları anlatacağımız zaman kullanırız.” (Ö10).

Tablo 6’da Türkçe öğretmeni adaylarına birleşik çekimli yapıların ortaokul ve lisede ne şekilde öğretildiğini tespitiye yönelik olarak sorulan sorulardan elde edilen bulgular sunulmuştur. Bu doğrultuda kendilerine verilen “Geliyordum.” cümlesi ile hem genel konu başlığını hem de uygulamaya yönelik terimi söylemeleri istenmiştir.

Tablo 6: Ortaokul ve Lise Öğrenimine Yönelik Bulgular

	Kodlar	f
Ortaokulda, birleşik çekimli (zamanlı) fiilleri adlandırmayı nasıl öğrendiniz? “Geliyordum.” örneğinden yola çıkarak bu adlandırmayı belirtiniz.	Birleşik Kip / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	8
	Birleşik Zamanlı / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	4
	Birleşik Çekimli Fiil / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	3
	İki Zamanlı Çekim / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	2
	Artık Gerçekleştirilmeyen İşler İçin Kullanılan Yapı	2
	İki Zaman Eki Taşıyan Fiiller / Şimdiki Zaman ve Görülen Geçmiş Zaman	1
Lisede, birleşik çekimli (zamanlı) fiilleri adlandırmayı nasıl öğrendiniz? “Geliyordum.” örneğinden yola çıkarak bu adlandırmayı belirtiniz.	Birleşik Kip / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	8
	Birleşik Zamanlı / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	7
	Birleşik Çekimli Fiil / Şimdiki Zamanın Hikâyesi	5

TDÖP’de birleşik çekimli yapıların öğretiminde geniş zamanın hikâyesi, şimdiki zamanın rivayeti gibi adlandırmaların kullanılmaması gerektiği vurgulanmış, işlevden ve bağlamdan yola çıkarak anlamın buldurulması esas alınmıştır. Birleşik yapıların türlü anlam özellikleriyle kullanıldığının öğretilmesi tavsiyesi programda yer almaktadır (MEB, 2006: 45). ODÖP’de ve 10. sınıf ders kitabında (MEB, 2005: 92-93; MEB, 2014: 109-110) ise hikâye, rivayet terimlerinin kullanıldığı ve bir önceki kademenin kazanımlarının göz ardı edildiği saptanmıştır. Tablo 6’da görüldüğü üzere birleşik çekimli yapıların adlandırılması ve sınıflandırılmasında Türkçe dersi öğretim programındaki verilerin aksine ortaokulda da birleşik

zaman, birleşik kip, hikâye vb. terimlerin ve onların tanımlarının kullanıldığı ve Türkçe öğretmeni adaylarının da bu bilgileri yansıttıkları tespit edilmiştir.

Bu yapıların ortaokuldaki öğretimine yönelik olarak öğretmen adaylarının büyük bir kısmının (17) hikâye terimini kullandığı, bir adayın ise iki eki zaman eki olarak adlandırdığı tespit edilmiştir: “En az iki zaman var ise birleşik zamanlıdır diye öğrendik: Şimdiki zamanın hikâyesi” (Ö14), “iki zaman eki taşıyan fiiller olarak öğrendik, burada hem şimdiki zaman hem de görülen geçmiş zaman kipi var derdik” (Ö16). Ayrıca Tablo 6’daki ortaokul öğrenimine yönelik soruda öğretmen adaylarının verdiği cevaplardaki *birleşik kip, birleşik zaman, birleşik çekimli fiil* terimleri, araştırmacıların çalışmalarında da gördüğümüz çoklu terim kullanımının yansımaları ortaya koymaktadır (Deny, 1941; Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Topaloğlu, 1989; Uzun, 1998; Hengirmen, 1999; Ergin, 2000; Vardar, 2002; Ediskun, 2005; Korkmaz, 2007). Yalnızca iki öğretmen adayı Türkçe dersi öğretim programında yer alan tanımı çağrıştıran açıklamada bulunmuştur: “Burada şimdiki zamanın hikâyesi vardır ama ortaokulda artık yapmadığımız işler için böyle yapılar kullanırız diye de öğrenmiştik” (Ö8), “Şimdi yapılmayan işler için kullanılan yapıdır” (Ö13). Bu hususta ilgi çekici olan ise öğretmen adaylarının terim değil tanım kullanması yani genel kullanıma sahip bir terim eksikliğidir.

Lisede bu tür yapıların öğretimine yönelik soruda ise adayların ortak bir cevabı verdikleri görülmektedir: “Lisede şimdiki zamanın hikâyesi olarak öğrendik yani aynı. Ortaokuldakini zaten az önce söyledim, artık yapmadığımız işleri anlattığımız zamandı sanırım. Fakat lisede bunun yanlış olduğunu öğrendik ve şimdiki zamanın hikâyesi dedik” (Ö8). Bir başka ifadeyle, TDÖP’deki Türkçeye ve onun öğretimine yönelik dillik gerçek gerek bu kademedede gerekse sonraki kademedede tam anlamıyla yer edinememiş, tanım ve ifadede doğruyu bildirse bile alt kategoriler ve terimlerine yönelik olgunluk sağlanamamıştır.

Türkçe öğretmeni adaylarının zaman kayması ve bakış kategorisine yönelik algılarının tespitini sağlayacak görüşmelerden elde edilen veriler Tablo 7’de sunulmuştur. Türkçe öğretmeni adaylarından zaman kaymasını açıklamaları istenmiştir. Ayrıca öğretmen adaylarından, “Gidecektim.” ve “Giderdim.” cümlelerinde işin hangi zamanda gerçekleştiğini söylemeleri beklenmiştir. İki cümledeki zaman eklerinin hangileri olduğu, bu durumda diğer eklerin görevlerini nasıl açıklanabileceği de sorulmuştur. Bu sorular aracılığı ile birleşik çekimli yapılarda zaman ve bakış kategorilerinin ayırt edilip edilemediği, farklı kademelerdeki Türkçe öğretiminde bunların yansıtılıp yansıtılmadığı tespit edilmeğe çalışılmıştır.

Tablo 7: Zaman Kaymasına Yönelik Bulgular

	Kodlar	f
Zaman kayması hakkında ne söyleyebilirsiniz?	Cümledeki Zaman ile Yüklemdeki Zaman Ekinin Başka Zaman Göstermesi	8
	Zaman Eklerinin Birbirleri Yerine Kullanılması Olayı	5
	Yüklemde İki Ayrı Zaman Olması	4
	Biri Gerçek Zaman Diğer Başka İşlevli Biçimbirimidir (Bu Aslında Görünüştür)	2
	Söylenilen Zaman ile Anlaşılan Zamanın Farklı Olması	1
“Gidecektim.” cümlesi hangi zamanda gerçekleşmiş eylemi anlatırlar.	Geçmiş Zaman	14
	Gerçekleşmemiş Geçmiş	4
	Gerçekleşmemiş Hikâye	2
“Giderdim.” cümlesi hangi zamanda gerçekleşmiş eylemi anlatırlar.	Geçmiş Zaman	16
	Artık Yapılmayan (Sürdürülmeyen, Tekrarlanmayan) Geçmiş	3
	Tamamlanmış / Bitmiş İş (Geçmiş)	1
Bu yapılarda zaman eki hangisidir?	Görülen / {-DX}’li Geçmiş Zaman Eki	16
	Hikâye Geçmiş Zaman Eki	4
Diğer ekin işlevi nedir?	Bilmiyorum	8
	Zaman Eki	6
	İşin Geçmiş Zamanda Nasıl Yapıldığını Anlatıyor	4
	Tarz Eki	2

Tablo 7’de görüldüğü üzere, Türkçe öğretmeni adaylarının tamamının “zaman kayması” terimine / kavramına aşina olduğu fakat tanımlamada farklılıklar yaşandığı saptanmıştır. Öğretmen adaylarının çoğunluğunun (18) zaman ve zaman kayması kavramlarını yüklemdeki eke odakladığı görülmektedir: “Yüklemde kullanılan ek ve cümlenin anlamından çıkarılan zamanın farklı olması ya da eklerin birbirlerinin yerine kullanılmasıdır zaman kayması” (Ö6). Dokuz öğretmen adayı cümledeki zaman ifadesi ile yüklemdeki zaman ekinin farklı olduğunu belirtmiş, beş öğretmen adayı zaman kaymasında zaman eklerinin birbirleri yerine kullanılmasının söz konusu olduğunu, dördü ise iki ayrı zaman ekinin yüklemde bulunduğunu ifade etmiştir. Yalnızca iki öğretmen adayı bu yapılarda zaman kaymasının olmadığını belirtmiştir. Öğretmen adaylarından biri söz konusu yapıyı “Zaman kayması değildir, yüklemde tek zaman eki vardır, diğer ekin görevi farklıdır. Bu görünüşü belirler.” (Ö10) şeklinde

açıklarken bir diğeri “Gidecektim, gelecek zamanın hikâyesi, ‘Giderdim.’ ise geniş zamanın hikâyesi. Zaman ekleri zamanı anlatıyor, hikâye ise tarz ekidir. İş bugün söylüyorum ama geçmişte oluyor (Öğretmen adayı zamanı göstermek için bir doğru çiziyor ve bunun üzerinden anlatıyor.), buradan bakınca gelecek zamanlı olan olmamış görünüyor yani baktığım yerden görünüşü bu, biz bunu görünüş diye öğrenmiştik. Diğeri de geçmişte ama o olmuş ve bitmiş artık olmuyor işte buradan, şimdi bakınca öyle görünüyor.” (Ö11) yanıtını vermiştir. Öğretmen adaylarının bu bilgiye üniversite öğrenimlerinde ulaştığı saptanmıştır. Korkmaz (2007: 109), görünüş (bakış) terimini “bir fiildeki oluş ve kılışın zaman bakımından konuşan tarafından özel biçimde değerlendirilmesi; fiilde, dil psikolojisine ve konuşanın kendi değerlendirmesine bağlı zaman kayması durumu” şeklinde açıklamıştır. Uğurlu (2003: 253) ise kılınış veya kılınış birliğine sahip olan eylemin çekimlendiğinde bakış ya da bakış birliğine sahip olduğunu ifade etmiştir. Zaman kayması algısı, aslında konuşucu bakış açısının bağlam ve dil birimleri aracılığıyla ifadesidir (Uzun, 1998; Hengirmen, 1999; Aksan, 2000; Erkman Akerson, 2000; Uğurlu, 2003; Göksel ve Kerslake, 2005; Korkmaz, 2007). Bakış kategorilerinin Türkçe öğretimi içinde tam anlamıyla uygulanmamış olması, *zaman kayması* yargısını ortaya çıkarmıştır da denilebilir.

Öğretmen adaylarının çoğu, her ne kadar iki zaman ekinin bulunmasını esas alsalar da “Gidecektim.” ve “Giderdi.” cümlelerinin ifade ettiği zaman olarak geçmişini işaret etmişlerdir. “Gidecektim.” cümlesinde altı öğretmen adayı cümledeki duygu durumunu bakış kategorisi üzerinden “gerçekleşmemiş geçmiş / hikâye” şeklinde ifade etmiştir. “Giderdi.” cümlesinde ise dört öğretmen adayı benzer tavrı yansıtmış ve “terk edilmiş, artık yapılmayan, tamamlanmış iş / geçmiş” yanıtını vermiştir. Örneğin bir öğretmen adayı “Gidecektim, cümlesi gerçekleşmemiş geçmiş zamandır, ‘Giderdim.’ cümlesi ise gerçekleşmiş geçmiş zamandır.” (Ö3) derken başka bir öğretmen adayı “Gidecektim, derken yapıcı gelecek zaman var ama eylem geçmiş zamanda gerçekleşiyor, aslında olmuyor. Bu nedenle zaman eki geçmiş zaman. Tarz eki ise gelecek zamandır. ‘Giderdim.’ örneğinde bu sefer gidiyor, eylem oluyor; zaman eki geçmiş zaman, tarz eki ise geniş zamandır” (Ö18) yanıtını vermiştir.

Bu iki cümlenin kipini adlandırmada “gelecek zamanın hikâyesi” ve “geniş zamanın hikâyesi” terimlerini kullansalar da Türkçe öğretmeni adaylarının tamamı, bu yapıların geçmişe atıfta bulunduğunu ve zaman ekinin {-DX} olduğunu belirtmiştir. Söz konusu yapılardaki diğer ekin işlevi sorulduğunda ise Türkçe öğretiminin bu husustaki terim ve tanım eksikliği ortaya çıkmış, sekiz öğretmen adayı bilmiyorum, altı öğretmen adayı zaman eki, dört öğretmen adayı için geçmişte nasıl yapıldığını anlatan ek, iki öğretmen adayı ise tarz eki yanıtını vermiştir. Banguoğlu (2000: 443), “Gidiyordu.” örneği için “ikinci ek şimdiki zaman fiilini geçmişte bir

plana aktarmış ve artık tarz eki olmuştur” açıklamasını yapmıştır. Cümle bağlamında bir işin bir kişi tarafından birden çok zamanda yapılamayacağını vurgulayan Gülsevin (2009), birleşik çekimli yapılarda eklerden birinin zamanı diğerinin ise tarzı yüklediğini belirtmiştir. Gülsevin, tarz terimi için kipi de kullanmıştır. Araştırmacıya göre bunlardan ilki yani fiil sözlük birim üzerindeki tarzı, ek-fiilin üzerindeki ise zamanı belirtmek için kullanılmaktadır.

Zaman kavramı ile dilek / şekil / tasarlama kavramlarının oluşturduğu dillik kategorilerin birbirleri arasındaki geçişin nasıl öğretildiği ve bunun Türkçe öğretmeni adaylarındaki yansımalarının ne şekilde olduğunu tespit etmek için yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8: Zaman ve Tasarlama / Şekil Bağına Yönelik Bulgular

	Kodlar	f
Zaman bildiren bir cümle, zaman dışında şekil / tasarlama (dilek-şart kipi gibi) belirtebilir mi? Öğrenim sürecinizde bunu hiç sorguladınız mı?	Zaman ve Tasarlama Aynı Anda Olmaz	7
	Böyle Bir Şey Öğrenmedim	5
	Gelecek Zaman Ekli Yapı Bağlamda Emir de Olur	4
	Gelecek Zaman İstek – Tasarı da Belirtir	2
	Birleşik Çekim hem Zaman hem Tasarlama Taşır	2
Peki ya tam tersi? Tasarlama kipleri olarak öğrendiklerinizin (istek, emir, gereklilik gibi) zaman bildirip bildirmediklerini hiç düşündünüz mü?	Zaman ve Tasarlama Aynı Anda Olmaz	7
	Emir Kipi Şimdi ve Geleceği Anlatabilir	4
	Gereklilik Kipi Geleceği İşaret Eder	4
	Böyle Bir Şey Öğrenmedim	3
	İstek ve Şart Henüz Olmamış Yani Geleceği Gösterebilir	3

Tablo 8’de görüldüğü gibi Türkçenin zaman eklerinin tekçilliklerinden kaynaklanan zaman ve bakış kategorilerinin iç içe geçişliği, zaman ve tasarlama kategorilerinin üzerinden Türkçe öğretmeni adaylarına yöneltilmiştir. Yapılan görüşmelerde yedi Türkçe öğretmeni adayının zaman ve tasarlama kiplerinin birbirleri yerine kullanılamayacağını (ya da bunu öğrendiklerini) belirtmişlerdir: “Hayır bildiremez. Zaman ya da tasarlama biri olmalı” (Ö13). Zaman kategorisi eklerinin tasarlama bildirmesi hakkında öğrenim sürecinde bilgi edinmediğini belirten öğretmen adayının sayısı beş iken tasarlama kategorisi eklerinin zaman belirtmesiyle ilgili bir şeyler öğrenmediğini belirten öğretmen adayının sayısı üçtür: “Hayır düşünmedim. Onların ayrı görevi, zaman kiplerinin ayrı görevi olduğunu biliyorum” (Ö20). Başka bir ifadeyle, tasarlama kavramında zamanın tespitine yönelik daha kolay bir farkındalık olduğu söylenebilir. Örneğin bir öğretmen adayının “{-mAlI} kullanıldığında gelecekte olacağını ifade ettiği için gelecek zaman

ifade eder.” (Ö8), diğeri “*Keşke yarın buraya gelse. {-sA} eki hem istek hem gelecekte gerçekleşme belirtiyor.*” (Ö4), bir diğeri ise “*Tasarlama kipleri zaman bildirebilir: ‘Yapayım.’ derken geleceği kastetmek gibi, ‘Yap.’ derken şimdiki zamanı kastetmek gibi.*” (Ö2) diyerek bu geçişe değinmiştir. TDÖP’de (MEB, 2006: 43), bildirme kipleri ile dilek kiplerini ayırt eder alt kazanımının açıklamalarında bildirme kiplerinin fiili zaman açısından biçimlendirdiği, dilek kiplerinin ise fiile farklı anlam özellikleri kazandırdığı bilgisi yer almaktadır. TDÖP’de açıkça görülmektedir ki bildirme kipi başlığı altındaki zaman eklerinin yalnızca zamanı bildirdiği, dilek kipi kategorisinden de bu yönüyle ayrıldığı vurgulanmaktadır.

Zaman kategorisi eklerinin bağlama dayalı tasarlama ifade edebileceğini belirten altı öğretmen adayından dördü gelecek zamanın emir, ikisi gelecek zamanın istek veya tasarı gösterebileceğini ifade etmiştir. İki öğretmen adayı ise birleşik çekimli yapılarda zaman ve tasarlamanın iç içe olduğunu belirtmiştir: “*Evet. Mesela ‘Yapacaktım.’ gerçekleşmemiş bir hayali, tasarımı belirtir*” (Ö20). Tasarlama kiplerinin zaman bildirmeleri hususunda dört öğretmen adayı emir kipinin şimdi ve geleceği, dört öğretmen adayı gereklilik kipinin geleceği, üç öğretmen adayı da istek ve şart kipinin henüz olmaması yani geleceği gösterebileceğini ifade etmişlerdir. Örneğin bir öğretmen adayı “*Keşke yarın buraya gelse. {-sA} eki hem istek hem gelecekte gerçekleşme belirtiyor.*” cümlesiyle {-sA} ekinin istek, dolayısıyla gelecek ifade ettiğini, bir diğeri ise “*Örneğin bir sınıf ortamında öğretmen, öğrenciye ‘Tahtaya gel.’ dediğinde şimdi glemesi gerektiğini düşünür.*” (Ö18) açıklamasıyla emrin bağlamda şimdiki vurguladığını belirtmiştir.

Öğretmen adaylarının bağlamı ve vurguyu da göz önünde bulundurarak kategoriler arası geçişin olabileceğini örnekledikleri saptanmıştır: “*Yapacaksın, dediğimde gelecek zaman eki var ama emir anlamı veriyor.*” (Ö2); “*İsteyeceksin, zamanı var ama emir gibi de*” (Ö6).

Türkçe öğretmeni adaylarıyla yapılan görüşmelerde kendilerine yanıtlamaları için çeşitli soruların yöneltildiği cümle örnekleri verilmiştir. Birleşik çekimli yapıların esas alındığı bu cümlelerde öğretmen adaylarının verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular dört tabloda sunulmuştur. Tablo 9’da, Türkçe öğretmeni adaylarının söz konusu cümlelere verdikleri yanıtlardan yola çıkılarak yüklemdeki eke yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 9: Yüklemdaki Eke Yönelik Bulgular

Biçimbirimler	{-AcAktI}		{-ArdI}		{-yordu}		{-sa(y)dI}	
	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f
Yüklemdeki ek(ler)in ad(lar)ı nedir?	Gelecek Zaman + Geçmiş Zaman	9	Geniş Zaman + Görülen Geçmiş Zaman	9	Şimdiki Zaman + Görülen Geçmiş Zaman	9	İstek + Görülen Geçmiş Zaman	1
	Gelecek Zaman + Görülen Geçmiş Zaman	7	Geniş Zaman + Geçmiş Zaman	7	Şimdiki Zaman + Geçmiş Zaman	8	Şart + Geçmiş Zaman	6
	Gelecek Zaman + Ek Fiil	4	Geniş Zaman + Ek Fiil	4	Şimdiki Zaman + Ek Fiil	3	İstek + Ek Fiil	3
Yüklemdeki çekimin adı nedir?	Gelecek Zamanın Hikâyesi	1	Geniş Zamanın Hikâyesi	1	Şimdiki Zamanın Hikâyesi	1	İstek Kipinin Hikâyesi	9
	Geçmiş Zaman	2	Geçmiş Zaman	3	Geçmiş Zaman	3	Şartın Hikâyesi	5
	Gelecek Zamanın Rivayeti	1	Bitmiş Alışkanlık	1	Şimdiki Zamanın Geçmiş	1	Geçmiş Zamanın İsteği	3
Yüklemdeki iş hangi zamanda oluyor?	Geçmiş Zaman	1	Geçmiş Zaman	1	Geçmiş Zaman	1	Geçmiş Zaman	1
	Geçmişte Gelecek Zaman	5	Geçmişte Geniş Zaman	3	Geçmişte Şimdi	6	Geçmiş ve Artık Olması İmkânsız	7
	Geçmişte Gelecek Zaman	2	Geçmişte Geniş Zaman	5	Geçmişte Şimdi	3	Geçmiş ve Artık Olması İmkânsız	1
	Gelecekte Olacağın Hikâyesi	1	Geçmişte Belirli Aralıkla Tekrarlıyor (Sürekli)	2	Bir İş Sürerken Geçmiş	1	Geçmişte Olması İstenmiş ama Olmamış	1
Yüklemde kaç zaman eki var?	Geçmişte Olacaktı ama Gerçekleşmemiş, Bitmiş	2					Geçmişte ve Olup Olmadığı Belirsiz	1
	İki Zaman Eki Var	1	İki Zaman Eki Var	1	İki Zaman Eki Var	1	Bir Zaman Eki Var	2
Yüklemde kaç zaman eki var?	İki Zaman Eki Var	9	İki Zaman Eki Var	8	İki Zaman Eki Var	7	Bir Zaman Eki Var	0
	İki Zaman Eki Var ama Onlardan Biri Görünüş için	1	Bir Zaman Eki Var (Tarz/ Görünüş Eki Var)	2	Bir Zaman Eki Var (Tarz/ Görünüş Eki Var)	3		

Tablo 9’da görüldüğü üzere, birleşik çekimli yapıları oluşturan eklerin ve buradaki kiplerin adlandırılmasında öğretmen adaylarının çoğunun ODÖP’deki kazanımlara uygun yanıtlar verdiği saptanmıştır. Yüklemdeki eklerin adı sorulduğunda yalnızca {-sA(y)dI} yapısında 14 öğretmen adayının cümle bütünlüğüne bağlı olarak *istek* dediği görülmüştür. Bu hususta TDÖP’deki işleve dayalı yaklaşım ile ODÖP’deki işlevi göz ardı eden yaklaşımın çelişkilerini anımsamakta fayda vardır (MEB, 2005: 92-93; 2006: 47). Zira öğretmen adaylarının ekserinin ekin işlevine yönelik yanıt vermesi, bağlama dayalı dillik gerçeğin eğitimin aksini söylemesine rağmen geçerliğini koruduğu söylenebilir.

Yüklemdeki çekimin adı sorulduğunda Türkçe öğretmeni adaylarının gerek TDÖP gerekse üniversitedeki dil bilgisi derslerinin içeriğine uygun olarak {-ArdI} ve {-sA(y)dI}

yapılarında, ODÖP’ün ötesinde adlandırmalara yönelindikleri görülmüştür. {-ArdI} yapısındaki *bitmiş alışkanlık*, {-sA(y)dI} yapısındaki *geçmiş zamana yönelik istek* ifadeleri bu örneklerdendir. Öğretmenlerden ikisi bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “*Geniş zamanın hikâyesi ama bitmiş alışkanlık da diyrdük sanırım yani geçmiş.*” (Ö8); “*Geçmiş zaman için bir istek*” (Ö13).

Yüklemdeki iş hangi zamanda oluyor sorusuna öğretmen adaylarının yalnızca zamana dayalı cevaplar vermediği, birleşik çekimde daha kolay tespit edilen eklerin bakış kategorisi değerlerini de göz önünde bulundurdıkları saptanmıştır. {-AcAktI} yapısı için bir öğretmen adayı “*Mehmet geçmiş zamanda gidecekmiş, bu istek olabilir ama geçmiş yani bugün için geçmiş aynı zamanda Mehmet geçmişte gidememiş de.*” (Ö7), bir diğeri “*Yapılmamış ama yapılmak istenmiş gibi anlatılmış ve geçmiş.*” (Ö1) yanıtlarını vermiştir. {-ArdI} yapısında iki öğretmen adayının geçmişte sürekli şeklinde yanıt verdiği görülmektedir: “*Tiyatroya gitme geçmişte belirli zamanla tekrarlanıyor.*” (Ö11); “*Geçmiş zamanın içinde geniş zaman, yani önceden hep giderdi, önceden geniş zaman*” (Ö7). {-yordu} yapısında, {-ArdI} yapısından farklı olarak dört öğretmen adayının sınırlandırılmış bir sürerliği vurguladığı ve yine geçmişî işaret ettikleri tespit edilmiştir: Bu açıklamalar, {- (X)r} ve {- (X)yor} eklerinin zaman dışı işlevlerini öğretmen adaylarının algılarında göstermesi bakımından önemlidir. Zira her ne kadar bağlamdan kaynaklanan birbirleri yerine kullanımları söz konusu olsa da ilkinden farklı olarak ikinci ekin sınırlandırılmış zaman dilimindeki sürerliği göstermek için kullanıldığı söylenebilir (Dağistanlıoğlu ve Karakoç, 2013). {-sA(y)dI} yapısında üç öğretmen adayı, geçmiş zaman ile birlikte, gerçekleşmemiş bir isteğin de olduğunu belirtmiştir. Bu yapıdaki zaman ve tarz ekinin, ayrıca eklerin bakış değerlerinin, öğretmen adaylarının yanıtlarında saptandığı söylenebilir: “*Geçmiş zamanda olması istenmiş ama olmamış bu.*” (Ö2); “*Geçmiş zamandaki istek yani artık olması imkânsız.*” (Ö3); “*Geçmişte ama olup olmadığı belirsiz*” (Ö7).

Yüklemde kaç zaman eki var sorusunda {-sA(y)dI} için yirmi öğretmen adayı da “*Bir zaman eki var.*” yanıtını vermiştir. Yani öğretmen adaylarının zaman ve tarz ekindeki, biçimbirim düzleminde de zaman ve tasarlama kategorilerindeki ayrımı ortaya koyabildikleri söylenebilir. {-AcAktI} için bir öğretmen adayı “*İki zaman eki var ancak bunlardan biri görünüş için.*” (Ö11) demiştir. Benzer cevaplar {-ArdI}’da iki, {-yordu}’da üç öğretmen adayı tarafından verilmiştir. Türkçede eklerin tekçilliğinden kaynaklanan zaman ve bakış kategorileri her ne kadar birleşik çekimlerde daha kolay ayırt edilseler de (Uğurlu, 2003), bu cevaplardan söz konusu kategorilerin Türkçe öğretmeni adayları tarafından ayırt edilemediği söylenebilir.

Bu hususta Türkçe dersi öğretimindeki konuyla ilgili farklı kademelerde devamlılığın olmayışının da etkisi söz konusu olabilir.

Tablo 10’da, Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine yöneltilen cümlelerdeki kipi tespit etmelerine yönelik yanıtlarından elde edilen bulgular sunulmuştur.

Tablo 10: Kipe Yönelik Bulgular

Biçimbirimler	{-AcAktI}		{-ArdI}		{-yordu}		{-sa(y)dI}	
	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f
Kipi nedir?	Haber	9	Haber	10	Haber	9	Dilek - Şart	9
	Geçmiş Zaman	5	Geçmiş Zaman	6	Geçmiş Zaman	6	Haber ve Dilek	7
	Zaman	3	Zaman	3	Zaman	3	Geçmiş Zaman	2
	Gelecek Zaman	2	Geniş Zaman	1	Şimdiki Zaman	2	İstek	2
	Görülen Geçmiş Zaman	1						
Cümledeki konuşanın ya da kendisinden bahsedilenin ruh hâli / durumuyla ilgili ne söylenebilir?	Geçmişte Tasarlanmış (Planlanmış, Niyetlenilmiş) ama Gerçekleştirilememiş Bir İş Bildiriliyor	15	Geçmişte Sürekli Yapma	5	Kızgınlık ve İmrenme	6	İstenilen Bir İşin Olmaması	7
	Belirsizlik Söz Konusu	2	Sürekli Yapma	5	Sitem	5	Üzüntü	7
	Geçmişte Yapılacak İş Hikâye Edilmiş	1	Alışkanlıktan Vazgeçme	5	Kesinlik	3	Yakınma	5
	Pişmanlık	1	Planlı (Düzenli) Yapılan İş	3	İki İş Karşılaştırma	2	Hayal Kırıklığı	1
	Geçmişte İstek Gerçekleşmeyince Şaşkınlık	1	Alışkanlık	2	Geçmişte Devamlılık Anlatılıyor	2		

Tablo 10’da görüldüğü üzere, birleşik çekimli yapıları içerir yüklemelere sahip cümlelerde kipe yönelik soruya, Türkçe öğretmeni adaylarının tamamına yakınının zamanı esas aldıkları ve cümlede iletenin ruh hâline, duygu durumuna yönelik herhangi bir çıkarımda bulunmadıkları saptanmıştır. Yalnızca {-sA(y)dI} yapısında iki öğretmen adayının cümle bütününden istek anlamını çıkardığı görülmektedir. Bir öğretmen adayı “*İstek kipi vardır, anlamı istektir.*” (Ö5) diyerek görüşünü ifade etmiştir.

Tablo 10’un birinci satırı, öğretmen adaylarına cümleler hakkında kipin terim yoluyla sorulmasından elde edilen yanıtları içermektedir. İkinci satırda ise söz konusu kavramın tanım üzerinden sorulmasından elde edilen yanıtlar bulunmaktadır (Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Üstünova, 2005). Kip, terim değil de bir ruh durumu, cümledeki konuşucu tavrı yani tanım ve açıklama üzerinden sorulduğunda Türkçe öğretmeni adaylarının Tablo 10’un ikinci satırında görülen çok daha çeşitli ve anlamı esas alan cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Bu soruya

verilen cevaplarda Türkçe öğretmeni adaylarının ek veya zaman ile sınırlanmayıp cümle bütünlüğü ve iletenin vermek istediği kodu sorgulamağa çalıştıkları söylenebilir. Görüşülen Türkçe öğretmeni adaylarından biri {-AcAktI} yapısında “Geçmiş için gelecekte yapılacak ama yapılmamış bir iş, plan.” (Ö2) yanıtını vermiştir. {-ArdI}’da bir öğretmen adayı “Planlı bir şekilde aktivite yapıyor.” (Ö3) yanıtını verirken bir diğeri “Belirsizlik, alışkanlık olduğu için gidiyor olabilir.” (Ö8) yanıtını vermiştir. {-yordu}’yu içeren cümle için kipi bir öğretmen adayı “Eylemin gerçekleştiği kesin bunu bildiriyor.” (Ö6), bir diğeri “Kızgınlık ya da imrenme var işi yapan iki kişi arasında.” (Ö10) şeklinde açıklamışlardır. {-Ar} ve {-yor}’lu yapılar için anlatım farkını göstermesi bakımından ikincisi için öğretmen adaylarından üçünün kesinlik ifadesini kullanması ise ilgi çekicidir: “İşin yapıldığı biliniyor kesinlikle ama aynı zamanlar.” (Ö13). {-sA(y)dI} yapısı için ise bir öğretmen adayı “İstedığinin olmamasından dolayı hayal kırıklığı yaşamış.” (Ö13), bir diğeri “Bir yakınma var.” (Ö9) değerlendirmesini yapmıştır. Ancak bu noktada yaşanan sıkıntı, Türkçe için belirli terimlerin olmayışından doğan ifade zorluklarıdır.

Tablo 11’de, Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine verilen cümlelerdeki zaman kaymasını, bakış kategorisini ve kipi tespitine yönelik yanıtlarından elde edilen bulgular biçimbirim / zaman / anlam bağı başlığıyla sunulmuştur.

Tablo 11: Biçimbirim / Zaman / Anlam Bağına Yönelik Bulgular

Biçimbirimler	{-AcAktI}		{-ArdI}		{-yordu}		{-sa(y)dI}	
	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f
Sorular	Gelecek ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Ayrı Zaman Eki) Bir Arada	12	Geniş Zaman Geçmişte Anlatılıyor	10	Şimdiki ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Ayrı Zaman Eki) Bir Arada	13	İstek Kipi Gelecek / Sonra İçindir Burada Geçmişte	6
	Geçmiş Gelecek Zaman Ekiyle Anlatılmış (Geçmişteki Gelecek)	4	Geniş ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Ayrı Zaman Eki) Bir Arada	5	Cümlenin Anlamıyla Zaman Eki Farklı (Hem Şimdi hem de Tamamlanmışlık Olmaz)	2	Şu An mı Geçmiş mi Belirsiz	2
	Gelecekte Olacakmış ama Artık Bitmiş ve Olmamış	2	Geçmiş Zamanda Sürekli Olan Bir Olay Var	2	Geçmişte Şimdi Anlatılıyor	2		
	Yoktur	2	Yoktur	3	Yoktur	3	Yoktur	12
Yüklemdeki iş, belirtilen zamanda nasıl gerçekleşiyor?	Gerçekleşmemiş Bir Plan (Tasarı, Kurgu)	18	Geçmişte (Planlı, Tekrar Tekrar, Alışkanlık gibi) Sürekli Yapılma	17	Geçmişte Bir Süre Yapılıp Tamamlanmış	9	Gerçekleşmiş İstek	14

Cümlelerin bütünü ile yüklemdeki zaman unsuru aynı anı mı gösteriyor? Fark varsa nedir?	Geçmiş Zamanda Belirsizlik Var	2	Tamamlanmış (Eskiye Terk Etme)	2	Kesinlik	8	Geçmişe Dair Bir İstek	4
			Kesinlik	1	Geçmişte Şu Anda (Aynı Anda) İki İş	3	Belirsizlik Var	2
	Gelecek ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Aynı Zaman Eki) Bir Arada	10	Geniş ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Aynı Zaman Eki) Bir Arada	13	Şimdiki ve Geçmiş Zaman Ekleri (İki Aynı Zaman Eki) Bir Arada	9	Aynı	20
	Geçmişte Olan Gelecek Zaman Kipiyle Anlatılmış	5	Geçmişteki Geniş Zaman Anlatılıyor	4	Yüklem Şimdiki Zamanda Ama Anlam Geçmiş	5		
	Aynı	4	Aynı	3	Aynı	4		
	Geçmişte Gelecekle Anlatılmış Ama Olmuş mu Belirsiz Bir İş	1			İki İş Aynı Anda Oluyor	1		
					Geçmiş Zamanda İki İş Var	1		

Tablo 11’de zaman kayması, bakış kategorisi ve yüklemdeki çekim unsurlarının işlevlerine yönelik sorulara verilen yanıtlar yer almaktadır. {-AcAktI}, {-ArdI} ve {-yordu} yapılarında Türkçe öğretmeni adaylarının çoğu iki zaman eki bulunmasından kaynaklanan zaman kayması olduğunu belirtmişlerdir: {-AcAktI} için “İki zaman aynı anda olduğu için var.” (Ö12); {-ArdI} için “Cümle normalde geniş zaman ama ek fiille geçmiş zamanı gösteriyor.” (Ö4); {-yordu} için “Evet zaman kayması var. Hem şimdi hem de tamamlanmış bir iş olamaz” (Ö2). {-sA(y)dI} yapısında da on iki öğretmen adayı, tek zaman eki olması nedeniyle zaman kayması yoktur demiştir. Zaman kayması her ne kadar TDÖP’de ve ODÖP’de ele alınan bir konu ya da konuya yaklaşım biçimi olsa da dil gerçekliği bakımından bakış kategorisi ile açıklanmaktadır (Dilâçar, 1949, 1971, 1974; Uğurlu, 2003). Bu nedenle, işleve dayalı bir dil öğretiminin esas alındığı TDÖP’den itibaren terimlerin ve tanımların bütünlük içinde ve devamlılık arz eder biçimde öğretimde yer alması gerekmektedir.

Türkçe öğretmeni adayları, birleşik yapıda zaman dışındaki unsurun adlandırmasında sıkıntı yaşarken bunların cümlelerin anlamına etkisi hususunda yine zamanı öne çıkaran fakat işin bu zamandaki oluş biçimine işaret eden cevaplar vermişlerdir. Örneğin {-sA(y)dI} yapısıyla kurulu yüklemi içeren cümlede işin zamanda nasıl olduğu ile ilgili bir öğretmen adayı “Geçmiş zamanda olmamış bir istek.” (Ö11), bir diğeri “Negatif sonuçlanmış bir istek.” (Ö3) yanıtını vermiştir. Türkçe öğretmeni adayları {-ArdI} yapısında ise geçmişte planlı bir işin yapıldığını ya da tamamlanmış ve terk edilmiş bir işin olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden ikisi görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir: “Belirtilen zamanda sürekli gerçekleşiyor yüklemdeki iş ama bitmiş de bugün için.” (Ö2); “Yapılan işte tekrar söz konusu” (Ö19). Bu yapı için yalnızca

bir öğretmen adayı kesinlik derken {-yordu} için sekiz öğretmen adayı “Kesinlik ifade eder.” yanıtını vermiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının bu konudaki algıları ve beyanları, bakış kategorisini buldurmaya yönelik “Yüklemdeki iş, belirtilen zamanda nasıl gerçekleşiyor?” sorusuna verdikleri yanıtlarla da örtüşmektedir. Terim eksikliği ve Türkçe öğretiminde konunun üstünde yeterince ve belirli bir konu bütünlüğü ile durulmaması nedeniyle farklı ifadelerle ve zorlanarak açıklama çabaları söz konusu olsa da Tablo 11’de görüldüğü gibi Türkçe öğretmeni adaylarının dört yapıda da bakış kategorisine yönelik soruları tatmin edici düzeyde cevapladıkları söylenebilir.

Cümlelerin bütünündeki anlam ile yüklemdeki ekin uyumuna yönelik soru ve zaman kaymasına yönelik soruya verilen cevapların uyuştığı da Tablo 11’de görülmektedir. Burada ilgi çekici olan ise {-sA(y)dI} yapısının tek zaman ekli olmasından kaynaklanan, cümle için tutarlı şekilde geçmiş zamanda denmesidir.

Türkçe öğretmeni adaylarına yöneltilen cümlelerden yola çıkarak bildirme ve tasarlama kategorileri arasındaki geçiş sorulmuştur. Öğretmen adaylarının gösterilen cümlelerdeki “Bildirme yapısı tasarlama olarak adlandırılıysaydı veya yeniden bildirme yapısı olarak adlandırılıysaydı ne ad verirdiniz?” sorusuna dair yanıtlarından elde edilen bulgular Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12: Zaman / Kip / Bakış Bağına Yönelik Bulgular

Biçimbirimler	{-AcAktI}		{-ArdI}		{-yordu}		{-sA(y)dI}	
	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f	Kodlar	f
Dilek / tasarlama kipi olarak ne ad verirdiniz?	İstek	11	Sürekli (Sürekli, Tekrarlı Yapma, Sıklık)	11	Kesinlik	12	İstek	15
	Plan	4	Koşul (Şart)	2	Aynı Anda (Birlikte) Olma	7	Gerçekleşmemi ş (Olumsuz, Negatif) İstek	5
	Gerçekleşmemiş İstek	2	Alışkanlık	2	Gereklilik	1		
	Belirsizlik	1	Planlı Yapma	2				
	Geçmiş Zaman Tasarısı	1	Sürekli Geçmiş Zaman	2				
	Niyet	1	Eskiden Yapılanı Terk Etme	1				
Bildirme kipi olarak ne ad verirdiniz?	Geçmiş Zaman	15	Geçmiş Zaman	13	Geçmiş Zaman	14	Geçmiş Zaman	17
	Geçmişte İstek	4	Geçmişte Geniş Zaman	2	Kesin Geçmiş Zaman	3	Geçmiş Zamanda Gerçekleşmeye n İstek	1
	Geçmiş için İstek	1	Geçmiş Zamanda Sıklık	2	İki İşin Aynı Anda Olduğu Geçmiş Zaman	2	Olmayası Geçmiş	1
			Geçmişte Sürekli (Tekrarlı) Yapma	2	Sonlanmış Şimdiki Zaman	1	Geçmiş Zamanda Olup Olmadığı Belirsiz Bir İş	1
			Sonlanmış Geniş Zaman	1				

Türkçede gerek art zamanlı gerekse eş zamalı çözümlenmelerde fiil çekimiyle ilgili kimi kategori eklerinin iç içe geçtikleri ve başka kategorilerde de kullanılageldikleri bilinmektedir. Bunların en belirgin örneklerinden biri olarak menşei gelecek zaman eki olan {-A}'nın Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hem istek hem de gelecek zaman eki işleviyle kullanılması, Türkiye Türkçesinin gereklik kategorisi biçimbirimlerinden {-mAII}'nin Azerbaycan Türkçesinde gelecek zaman sıfat fiili olarak kullanılması gösterilebilir (Özmen, 2001: 336; Kartallıoğlu ve Yıldırım, 2007: 212). TDÖP'de bildirme ve tasarlama kategorilerinin birbirinden kesin çizgilerle ayrıldığını telkin eden bir yaklaşımın olmasına rağmen (MEB, 2006: 43), Türkçe öğretmeni adaylarından kendilerine yöneltilen cümlelerin kipini tasarlama veya bildirme kategorisinde yeniden adlandırmaları istenmiştir. Tablo 12'de haber / bildirme ve tasarlama kiplerinin karşılıklı olarak birbirlerini içerip içermemelerine yönelik sorular ve Türkçe öğretmeni adaylarının cevapları yer almaktadır.

Tasarlama kategorisinde nasıl adlandırılabilceğine yönelik soruda Türkçe öğretmeni adaylarının {-AcAktI} yapısında istek / tasarı, {-ArdI} yapısında alışkanlık / sürerlik, {-yordu} yapısında kesinlik yanıtlarını verdikleri görülmüştür. {-sA(y)dI}'lı cümlede ise istek (15) ve gerçekleşmemiş istek (5) cevapları verilmiştir. Örneğin {-AcAktI} için bir öğretmen adayı “İstek ama olmamış bir şey.” (Ö13) yanıtını; {-ArdI} için bir öğretmen adayı “Eskiden yapıları terk etmeme, yapmama.” (Ö15) yanıtını; {-yordu} için bir öğretmen adayı “Aynı anda iki iş var ve kesinlik buradaki.” (Ö17) yanıtını; {-sA(y)dI} için de bir öğretmen adayı “Olmamış istek.” (Ö11) yanıtını vermiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının geneli, kendilerine yöneltilen “Dört cümlenin kipini haber / bildirme kipi olarak yeniden adlandırsanız bu nasıl olurdu?” sorusuna yönelik olarak geçmiş zaman cevabını vermişlerdir. Bununla birlikte, her iki kategoriye birleştirip cümlenin anlamını öne çıkararak verilen geçmişte istek, geçmişte sıklık, kesin geçmiş zaman, geçmişte olmayışlık vb. yanıtlar da önem arz etmektedir: {-AcAktI} için “Geçmiş için istek.” (Ö8); {-ArdI} için “Geçmişte sürekli yapılma.” (Ö13) ve “Sonlanmış geniş zaman.” (Ö16); {-yordu} için “Kesin geçmiş zaman.” (Ö4); {-sA(y)dI} için “Geçmiş zamanda gerçekleşmeyen istek” (Ö11). Zira bir yandan kip algısının zaman kavramıyla ne denli bütünleştiği görülürken bir yandan da soruların yönlendirmesi ve bilhassa dördüncü sınıf Türkçe öğretmeni adaylarının üniversite düzeyinde aldıkları dil bilgisi derslerinde öğrendikleri ile cümledeki duygu durumunu sorguladıkları görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, bakış, kip ve zaman kavramlarının Türkçenin öğretiminde farklı kademelerde nasıl öğretildiği göz önünde bulundurularak Türkçe öğretmeni adaylarının bakış,

kip ve zamanı algılama düzeylerinin tespiti amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, Türkçe öğretmeni adaylarının cümlede kipi ve zamanı tanımlarken biçimbirmlere dayanan açıklamalar yaptıkları, birleşik çekimli yapılarda çoğunlukla geleneksel dil bilgisi öğretisi de olan ve ODÖP’de yer alan hikâye, rivayet gibi ifadeleri kullandıkları saptanmıştır. Her ne kadar çağdaş dil incelemelerinde bir yeri olmasa da TDÖP ve ODÖP’de bakış kategorilerini çağrıştırır şekilde cümlede zaman kayması terimine yer verilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının da bu terimi kullandıkları ancak şekle ve anlama dayalı çok farklı açıklamalarda buldukları tespit edilmiştir.

Türkçe öğretmeni adayları, söz konusu kavramları ve birleşik yapıları adlandırmada her ne kadar ODÖP’deki terim ve tanımları kullansalar da bu yapılarla ilgili kendilerine yöneltilen ve terimlerin tanımlarını içeren sorulara verdikleri cevaplarda, kullandıkları terimlerin ötesinde anlamı esas alan açıklamalar yapmışlardır. Bu konuda görülmektedir ki gerek ÖSYM’nin hazırladığı sınavlara yönelik olan derslerin içeriklerinde gerekse ODÖP’de yer alan kip, zaman, zaman kayması, birleşik zamanlı fiiller, hikâye, rivayet *vb.* terim ve tanımlarda anlamı örten, öğreneni dil gerçekliğinden soyutlayan ve dil öğretimini zorlaştıran hususlar söz konusudur.

Ayrıca fiil çekiminde eklerin adlarına odaklanan bir öğretmen adayının, cümle bütünündeki duygu durumunu ve fiildeki işin zamanda nasıl gerçekleştiğini yani aslında iletenin kodlarını göz ardı ettiği görülmüştür. Türkçenin öğretiminde fiil çekimi ve buna bağlı cümle anlamı konusunda şekil özelliklerinin anlamın önüne geçtiği söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında Türkçe öğretmeni adaylarının görüşmelerdeki cevaplarında ve TDÖP ile ODÖP’de terim ve tanım bakımından uyuşmanın olmadığı saptanmıştır. Her ne kadar TDÖP’deki birleşik çekim, bakış, zaman ve kiple ilgili tanımlar ve uygulamalar Türkçenin kullanım özellikleriyle uyum gösterse de bu yapılarla ilgili terim eksikliği söz konusudur. Ayrıca Türkçenin öğretiminde bir sonraki kademede programın içeriğinde yaşanan değişiklik de öğretim bakımından tutarsızlığı doğurmaktadır.

Çalışma grubundaki Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünün üniversite düzeyinde dil bilgisi derslerini henüz almamış 10 birinci sınıf ile dört yıllık programındaki tüm dil bilgisi derslerini alıp tamamlamış 10 dördüncü sınıf Türkçe öğretmeni adayının kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlarda kipi ve zamanı algılayışı ile fiil çekiminde bakış kategorisinin varlığını ve işlevini idraki ve ifadesi bakımından önemli farklar tespit edilmiştir. Ancak dördüncü sınıf Türkçe öğretmeni adaylarının hâlihazırda etüt merkezi, dersane *vb.* eğitim sektöründe çalışıyor ve / veya KPSS için hazırlanıyor olması, adı geçen çalışmalarında da ODÖP’deki bilgileri kullanma zorunluluklarının bulunması, gerçekleştirilen görüşmelerde verdikleri cevaplara ve bu cevaplar üzerinden üniversite

öğrenimleri ile mesleklerinde veya girecekleri sınavda kullanacakları bilgilere yönelik yaptıkları kıyaslara yansımış ve bazı tutarsızlıklar göze çarpmıştır.

Türkçenin öğretiminde anlamın (bilhassa cümle ve metin düzeyinde), fiilde çekim kategorilerinde ise bakışın öne çıkarılmasının ne denli önemli olduğu, Türkçe öğretmeni adaylarının kendilerine yöneltilen cümlelerle ilgili sorulara verdikleri cevaplarda görülmüştür. Türkçede zaman ve tasarlama kiplerinin tekçilliği ve bağlama dayalı işlevselliği öğretmen adaylarının cümle zamanına, cümledeki duygu durumuna, haber ve tasarlama kiplerinin yeniden ve birbirleri yerine adlandırılmalarına verdikleri cevaplarda bir kez daha açıkça görülmüştür. Bu sonuçlardan yola çıkarak şu önerilerde bulunulabilir:

Kip yüklemdeki zaman ekine ya da genel ifadeyle şekle dayalı olarak değil, cümlenin bütününden çıkarılan ruh hâline dayalı bir fiil çekim kategorisi olarak Türkçe öğretiminde yer almalıdır.

Türkçe öğretiminde alışlagelmiş, çocuğun zihninde yer bulmayan dil bilgisi terimleri yerine cümlelerden çıkarım yoluyla elde edilebilecek ifadeleri sezmelerini sağlayarak bunları çağrıştıracak terimlerin kullanılmasına yönelik uygulamalar yaptırılmalıdır.

Bu terimlerin üretilmesinde Türkçede zaman, kip, bakış, kılınış kategorilerinin yeri ve nitelikleri tam anlamıyla tespit edilmelidir.

Kaynaklar

- ACARLAR, K. (1969). Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri. *Türk Dili*, XX (213), 250- 253.
- AKÇATAŞ, A. (2004). Cümlede Zaman. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 1, 97-104.
- AKSAN, D. (2000). *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Üç Cilt Birlikte 3. Baskı Türk Dil Kurumu Yayınları: 439.
- AKSAN, D. (2006). *Anlambilim - Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: 4. Baskı Engin Yayınevi.
- ASLAN DEMİR, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik - Pragmatik Bir İnceleme*. (1. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- BANGUOĞLU, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. (6. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 528.
- BENZER, A. (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*. (1. Baskı). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DAĞISTANLIOĞLU, B. E. ve KARAKOÇ ÖZTÜRK. B. (2013). Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Fiil Çekimlerindeki Birleşik Yapılar ve Kip Üzerine Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(4), 543-562.
- DAHL, Ö. (1994). Aspect. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 1, 240- 247.

- DEMİR, N. ve YILMAZ, E. (2003). *Türk Dili El Kitabı*. İstanbul: Grafiker Yayınları.
- DENY, J. (1941). *Türk Dili Grameri- Osmanlı Lehçesi (Çev. Ali Ulvi Elöve)*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Maarif Matbaası.
- DİLÂÇAR, A. (1949). Aspekt. *Türk Ansiklopedisi*, III, 474- 477.
- DİLÂÇAR, A. (1971). Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1971*, 81- 145.
- DİLÂÇAR, A. (1974). Türk Fiilinde “Kılınış”la “Görünüş” ve Dilbilgisi Kitaplarımız. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten 1973 - 1974*, 159- 171.
- EDİSKUN, H. (2005). *Türk Dilbilgisi Sesbilgisi - Biçimbilgisi - Cümlebilgisi*. (10. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERGİN, M. (2000). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- ERK EMEKSİZ, Z. (2008). Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller. *Dil Dergisi*, 41, 55-66.
- ERKMAN AKERSON, F. (2000). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*. İstanbul: Multilingual.
- GABAIN, A. von (1953). Türkçede Fiil Birleşimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 16- 28.
- GENCAN, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. (4. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 418.
- GÖKSEL, A. ve KERSLAKE, C. (2005). *Turkish A Comprehensive Gramer*. (1. Baskı). Londra.
- GÜLSEVİN, G. Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine. *VIII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi 1999*, 1 - 8, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/gulsevin_02.pdf (23.02.2009).
- HENGİRMEN, M. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). Ankara: Engin Yayınevi.
- HİRİK, S. (2013). Olasılık Bildiren Kipliklerin Eski Uygur Türkçesi Metinlerindeki Görünümü. *Dil Araştırmaları*, 12, 139-1161.
- İMER, K. ve KOCAMAN A. ve ÖZSOY A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- JOHANSON, L. (2016). *Türkçede Görünüş (Çev. Nurettin Demir)*. (1. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- MEB (2005). *Dil ve Anlatım Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (9-12. Sınıflar)*. Ankara.
- MEB (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara.
- MEB (2014). *Ortaöğretim Dil ve Anlatım 10. Sınıf Ders Kitabı*. (4. Baskı). Ankara.
- KARABAĞ, İ. (2000). Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu. *Türk Dili*, 585, 275-278.
- KARTALIOĞLU, Y. ve YILDIRIM H. (2007). Azerbaycan Türkçesi. *Türk Lehçeleri Grameri* (Ed. Ahmet B. Ercilasun), (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 171-230.
- KERİMOĞLU, C. (2010). Türkiye Türkçesindeki Bilgi Kipliği İşaretleyicileri Üzerine: Kesinlik Dışılık. *Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish and Turkic*, 5(4), 434-478.

- KERİMOĞLU, C. (2014). *Genel Dilbilime Giriş*. (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- KOCAMAN, A. (1981). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 1980- 1981, 81- 85.
- KOÇ, N. (1990). *Yeni Dilbilgisi*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KONONOV, A. N. (1956). *Çağdaş Türk Edebî Dilinin Grameri* (Çev. Sabit Paylı). Moskova.
- KORKMAZ, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. (Genişletilmiş 3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 575.
- KUŞ, E. (2009). *Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- MERRIAM, S. B. (1998). *Qualitative Research and Case Study Applications In Education*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- MILES, M. B. ve HUBERMAN M. A. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publication.
- ÖZEL, S. ve ATABAY, N. ve KUTLUK, İ. (2003), *Sözcük Türleri*. (3. Baskı). İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- ÖZMEN, M. (2001). *Ahmed-i Dâ'î Divanı I (Metin-Gramer-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 775/1.
- PALMER, F. R. (1994). Mood and Modality. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, 5, 2535- 2541.
- TAŞKIRAN, C. (1997). Yüklemlerde Birleşik Zaman. *Çağdaş Türk Dili*, 112, 21- 22.
- TOPALOĞLU, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. (1. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları: 207.
- Türkçe Sözlük* (2011). (11. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.
- UĞURLU, M. (2003). Türkiye Türkçesinde Bakış (Aspektotempora). *Türk Dili El Kitabı*, İstanbul: Grafiker Yayınları, 247- 258.
- UZUN, N. E. (1998). *Dilbilgisinin Temel Kavramları- Türkçe Üzerine Tartışmalar*. Ankara.
- ÜSTÜNOVA, K. (2005). Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 187-201.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- ZEYNALOV, F. (1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi* (Çev. Yusuf Gedikli. (1. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.